

SANTA TERESA DE JESÚS
I SANT JOAN DE LA CREU:
MESTRES DE
L'ESPIRITUALITAT
CARMELITANA

AGUSTÍ BORRELL

QUADERNS

SANTA TERESA DE JESÚS
I SANT JOAN DE LA CREU:
MESTRES DE
L'ESPIRITUALITAT
CARMELITANA

AGUSTÍ BORRELL

Agustí Borrell i Viader (Caldes de Malavella, 1959), carmelita descalç, és doctor en Sagrada Escripura pel Pontifici Institut Bíblic de Roma. Actualment és professor de Nou Testament a la Facultat de Teologia de Catalunya i als Instituts Superiors de Ciències Religioses de Barcelona i Lleida, i des de desembre de 1996 és secretari de l'Associació Bíblica de Catalunya. Va ser membre del comitè de redacció de *La Bíblia catalana interconfessional* (1993). Ha publicat diversos llibres i articles, principalment sobre temes bíblics, i ha participat en publicacions d'espiritualitat carmelitana, especialment instruments de treball i traduccions al català d'obres de Teresa de Jesús, Joan de la Creu i Teresa de Lisieux. És coordinador del Congrés d'Espiritualitat, que ha celebrat fins ara tres edicions, dedicades a sant Joan de la Creu (1991), Teresa de Lisieux (1997) i Edith Stein (2003).

Primera edició: novembre del 2007

© Agustí Borrell Viader

Edició: Isidre Ferré

Fundació Joan Maragall (Cristianisme i Cultura)

València, 244, 2n – 08007 Barcelona

© Editorial Claret, S.A.U.

Roger de Llúria, 5 - 08010 Barcelona

Imprès a Policrom

ISBN 978-84-9846-132-9

Dipòsit legal: B-52.747-2007

Amb la col·laboració de:

 Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

ÍNDIX

EL <i>LLIBRE DE LA VIDA</i> DE SANTA TERESA DE JESÚS	5
1. L'autora	5
1.1. La Castella del segle XVI	6
1.2. Una Església convulsa	7
2. Teresa i els llibres	8
2.1. Les vides de sants	9
2.2. Els llibres de cavalleries	9
2.3. Les <i>Cartes</i> de sant Jeroni	10
2.4. El <i>Tercer Abecedario</i> de Francisco de Osuna	10
2.5. Les <i>Confessions</i> de sant Agustí	11
2.6. L' <i>Índex de llibres prohibits</i> de l'inquisidor Valdés	11
3. En cerca de discerniment	12
3.1. La certesa personal i la necessitat de confirmació	13
3.2. El paper de l'Escriptura	14
3.3. La <i>Subida del monte Sión</i> de Bernardino de Laredo	15
3.4. Les dues redaccions del <i>Llibre de la Vida</i>	16
3.5. El llibre i la Inquisició	17
4. El llibre: l'objectiu i els mitjans	18
4.1. Fer conèixer l'amor de Déu	18
4.2. L'ampli cercle de destinataris	18
4.3. La funció de l'anonimat	20

4.4. Els recursos literaris al servei del missatge	20
4.5. L'autoritat de Déu mateix	22
4.6. El gènere literari	23
5. Algunes claus de lectura	24
5.1. L'estructura del llibre	24
5.2. Una transmissió d'experiència	25
5.3. La pregària	26
5.4. Més enllà del <i>Llibre de la Vida</i>	26
6. Conclusió	27
Bibliografia	28

SANT JOAN DE LA CREU, EL CAMÍ MÉS SEGUR	31
1. Trets biogràfics	32
2. L'obra escrita	34
3. Déu i l'home, una recerca mútua	36
3.1. L'home	36
3.2. Déu	37
3.3. Una relació d'amor	38
3.4. Jesucrist, Paraula definitiva del Pare	39
3.5. Fe, amor, esperança	39
3.6. La renúncia: tot o res	40
3.7. Un camí d'alliberament	41
4. L'herència de Joan de la Creu	43
5. Conclusió: un missatge actual	45
Bibliografia	47

EL LLIBRE DE LA VIDA DE SANTA TERESA DE JESÚS*

L'anomenat *Llibre de la Vida* de Teresa de Jesús és reconegut com una de les millors obres de la literatura universal. Tanmateix, la seva autora no era ni de bon tros una escriptora professional, si bé posseïa una cultura notable i una capacitat literària innegable, que li permetien escriure amb un estil alhora popular i de gran qualitat estètica.

Una lectura atenta de l'obra revela que els aspectes formals estan totalment al servei d'un projecte molt ambiciós: l'expressió de l'experiència interior de Teresa de Jesús i la defensa convençuda de l'autenticitat de la seva relació personal amb Déu. De fet, el veritable protagonista de l'obra, malgrat el títol habitual, és Déu. Segurament resulta molt més encertada i descriptiva la denominació que li dóna l'autora quan diu: «*Intitulé este libro "de las misericordias de Dios".*»¹

El *Llibre de la Vida* és una obra apassionant, complexa, amb múltiples dimensions. Un escrit que atrau per la seva bellesa literària i encara més per la seva força testimonial. Pocs llibres hi deu haver en la història de la literatura amb una implicació personal tan profunda de l'autor. Per tot plegat, és un mitjà extraordinari per acostar-se al coneixement de Teresa de Jesús. Amb tot, cal tenir en compte que és un text que es desvela progressivament, perquè cada lectura hi descobreix noves capes i nous matisos. És un llibre, doncs, que cal llegir entre línies i demana una participació activa del lector.

I. L'AUTORA

Teresa de Jesús escriu el llibre en ple segle XVI, quan s'acosta als cinquanta anys d'edat. Havia nascut a Àvila el 1515. Als vint anys va entrar al

---

* Incloem en aquest quadern dos textos d'Agustí Borrell, nascuts de les conferències que va llegir en dos cursos organitzats per la Fundació Joan Maragall: la primera, «El *Llibre de la Vida* de santa Teresa de Jesús», va ser llegida el 17 de febrer de 2005 i s'inclouïa en el cicle «Grans obres literàries del cristianisme», coordinat per Antoni Blanch; la segona, «Joan de Creu, el camí més segur», va ser llegida el 20 de març de 2003 i s'inscriví en el cicle «Mestres espirituals cristians», coordinat per Pere Lluís Font. La conferència sobre Joan de la Creu era la segona de les que es dedicaren a la mística carmelitana. La primera, «Santa Teresa de Jesús, mestra espiritual», escrita per Cristina Kaufmann, llegida el 19 de març de 2003, ha estat publicada a: Cristina KAUFMANN, «Santa Teresa de Jesús, mestra espiritual», dins *La Transparència de l'Invisible*, 2 vol., Barcelona, Claret, 2007, vol. II, pp. 7-35. (N. de l'ed.)

1. Carta 415, 1, a don Pedro de Castro y Nero, del 19 de novembre de 1581.

monestir de les carmelites de La Encarnación, de la seva ciutat. El 1562 funda la comunitat de San José, que serà l'inici de l'orde de les carmelites descalces. A partir d'aleshores i fins a la seva mort, du a terme una intensa activitat com a fundadora de comunitats religioses i com a escriptora.

El *Llibre de la Vida* no recull pròpiament la seva biografia. Tampoc no constitueix una crònica del seu temps, si bé, com tots els escrits teresians, està farcit de referències, directes i indirectes, a l'ambient en què va viure, i està igualment amarat del llenguatge i de la cosmovisió que li eren contemporanis.²

1.1. *La Castella del segle XVI*

Castella vivia aleshores un període complex i convuls. És el temps de l'expansió immediatament posterior a l'arribada a Amèrica i moltes persones s'embarquen cap al Nou Continent, empeses per la pobresa o mogudes pel desig d'aventures o l'afany de riqueses. Teresa viu relativament de prop aquest ambient, perquè alguns germans seus participen en l'aventura americana, i ella mateixa anirà prenent consciència de la situació dels *indis*.

És igualment recent l'expulsió dels jueus, i són encara ben vives les conseqüències d'aquesta decisió. No tots han volgut o han pogut anar-se'n. Els que s'han quedat es veuen obligats a professar públicament la seva adhesió a la fe cristiana i han de fer esforços notables per aconseguir l'acceptació d'una societat tancada i monolítica. L'avi patern de Teresa, Juan Sánchez, era jueu i va viure personalment el drama dels jueus conversos; després d'aconseguir un reconeixement de «*hidalgúia*»,³ va passar de Toledo a Àvila amb l'esperança de recomençar la seva vida en un lloc on ningú no el conegués. L'ascendència jueva de Teresa pesarà en la seva història personal, i es veurà reflectida, per exemple, en les seves actituds crítiques envers «*la honra*», que era al centre del sistema de valors de la societat del seu temps, o en el fet que en les Constitucions de les monges que funda no exigeixi l'estatut de netetat de sang, com feien altres ordes religiosos.

---

2. En l'estudi de la biografia de Teresa de Jesús, el progrés historiogràfic més decisiu dels últims anys ha estat l'aplicació de mètodes i criteris històrics. Cf. Teófan EGIDO, «La biografía teresiana y nuevas claves de comprensión histórica», dins Salvador ROS GARCÍA (coord.), *La recepción de los místicos Teresa de Jesús y Juan de la Cruz. Ávila, 20-26 de septiembre de 1996*, Salamanca, Universidad Pontificia, 1997, pp. 45-59, esp. p. 45.

3. Cf. Teófan EGIDO, *El linaje judeoconverso de Santa Teresa (Pleito de hidalguía de los Cepeda)*, Madrid, EDE, 1986.

D'altra banda, la seva és una família de mercaders. Potser això també influeix, encara que sigui remotament, en la capacitat gestora de Teresa, que es veurà immersa en la necessitat de buscar i administrar recursos econòmics per fundar i mantenir els seus convents, si bé la seva opció per la pobresa s'ha d'entendre en part com una crítica a una Església exageradament enriquida.

1.2. *Una Església convulsa*

La situació religiosa tampoc no és gens tranquil·la. L'Església de Castella estava en bona part en mans del rei. La societat del seu temps és una societat sacralitzada, amb molts àmbits on no hi ha cap distinció entre Església i estat. Per això no és estrany que Teresa, en la seva etapa de fundadora de monges i de frares, tingui tanta relació amb Felip II, que és protector necessari dels seus projectes. D'altra banda, és un temps de fortes inquietuds religioses, que es manifesten en l'aparició de tota mena de moviments espirituals i reformistes: els il·luminats, els recol·lectes, els erasmistes... De mica en mica van arribant a Castella les notícies i les conseqüències de la Reforma que s'escampava a l'Europa Central. La consciència de la situació eclesial i la voluntat de col·laborar amb totes les seves possibilitats amb una reforma que no trenqui la comunió seran determinants en l'obra de Teresa com a fundadora d'una nova família religiosa.

En tot aquest ambient, la dona té un paper secundari, completament subordinat al dels homes. Teresa esdevé plenament conscient de la seva condició femenina i es revolta tant com li és possible contra aquest context hostil que considera inferiors les dones i les redueix al silenci, dins i fora de l'Església. Curiosament, la vigilància que hi havia sobre les dones augmentava en cas que manifestessin tendències cap a la pregària i l'espiritualitat. El fet de ser una dona i de dedicar-se a la pregària és el que li provoca els problemes més importants.⁴ Teresa reuneix totes les condicions per

---

4. Així ho afirma Teófanès Ègido a «La biografía teresiana y nuevas claves de comprensión histórica» (art. cit., pp. 53-54). Sobre aquest tema, cf. esp. Salvador ROS GARCÍA, «Santa Teresa en su condición histórica de mujer espiritual», dins Salvador ROS GARCÍA (coord.), *La recepción de los místicos Teresa de Jesús y Juan de la Cruz*, op. cit., pp. 61-80. Cf. Ulrich DOBHAN, «Teresa de Jesús y la emancipación de la mujer», dins Teófanès EGIDO – Víctor GARCÍA DE LA CONCHA – Olegario GONZÁLEZ DE CARDEDAL, *Actas del Congreso Internacional Teresiano. 4-7 de octubre de 1982*, 2 vol., Salamanca, Universidad de Salamanca / Universidad Pontificia de Salamanca / Ministerio de Cultura, 1983, vol. 1, pp. 121-136.

estar sota sospita permanent: és dona, cristiana nova, espiritual, gran lectora...⁵ No cal dir que la prevenció creix quan ella assegura tenir experiències místiques i es converteix en iniciadora d'un moviment de reforma religiosa.

Ara bé, Teresa reacciona contra aquest estat de coses de manera hàbil i creativa. Sap que no pot enfrontar-s'hi directament, perquè les estructures socials i eclesiàstiques són massa poderoses. No obstant això, no renuncia a realitzar res del que es proposa, superant, si és necessari, les prohibicions i les convencions de l'època. A la pràctica, acaba duent a terme moltes activitats impensables en una dona de la Castella del segle XVI: llegeix, prega, escriu, funda convents, fins i tot masculins (un cas pràcticament únic en la història)... En els seus escrits, no deixa de defensar amb vehemència el dret de les dones a una formació religiosa seriosa i a l'experiència espiritual autèntica, que és el que realment li interessa.⁶ No renuncia a aprendre ni tampoc a ensenyar: no pot fer-ho pels mitjans oficials, reservats als homes, però sí amb el mestratge personal a les monges de les seves comunitats i a través del seus escrits, que revelen sovint una decidida voluntat pedagògica. Per exemple, exerceix el seu magisteri a través de l'escriptura, mentre es lamenta que no li és permès de fer-ho: «*Si fuera persona que tuviera autoridad de escribir...*» (V 6, 8).⁷

2. TERESA I ELS LLIBRES

És molt freqüent en la iconografia teresiana que es representi la santa amb un llibre a la mà. És una bona imatge, expressió adequada de la realitat històrica. Tanmateix, cal recordar com arriba a ser de sorprenent aquesta associació entre una dona del segle XVI i els llibres. Teresa es converteix en una gran lectora i en una gran escriptora, contra el costum i la voluntat de l'ambient del seu temps.

L'atenció a la peculiar relació de Teresa amb els llibres resulta fonamental per reconstruir la seva biografia personal i per entendre el *Llibre de la*

---

5. Cf. Salvador ROS GARCÍA, «Santa Teresa en su condición histórica de mujer espiritual», dins Teófanos EGIDO – Víctor GARCÍA DE LA CONCHA – Olegario GONZÁLEZ DE CARDENAL, *Actas del Congreso Internacional Teresiano. 4-7 de octubre de 1982*, op. cit., vol. I, p. 68.

6. *Ibidem*, p. 70.

7. Les referències bibliogràfiques de les citacions del *Llibre de la Vida* s'indiquen en el text com a V. La resta de referències de les obres teresianes són indicades en les notes.

Vida. Al llarg de l'obra, Teresa al·ludeix sovint a la seva escassa formació, que es deu, entre altres causes, a la seva condició femenina, en una societat on les dones no solien tenir accés a la cultura. Tanmateix, no s'està de recordar igualment la seva afició a la lectura i cita els diversos llibres que han influït de manera directa en el seu pensament i fins i tot en la seva forma de viure. Un repàs atent del text permet de resseguir la *biografía lectora* de Teresa de Jesús.⁸

2.1. *Les vides de sants*

Per començar, la primera informació que dóna sobre el seu pare, amb la qual obre el primer capítol de l'escrit, és que era «*aficionado a leer buenos libros*» (V 1, 1), i que va introduir de ben petits els seus fills a la lectura. Així és com ella s'acostuma a llegir vides de sants, juntament amb el seu germà Rodrigo, una mica més gran que ella. Per primera vegada, i no serà l'última, un llibre la porta a prendre una decisió radical: vol anar «*a tierra de moros*» per morir màrtir i així guanyar ràpidament la vida eterna (V 1, 4). És, lògicament, una il·lusió infantil que no aconsegueix dur a terme.

2.2. *Els llibres de cavalleries*

Al cap de poc temps s'acostuma a un altre tipus de lectures, tant o més habituals en el seu ambient que les vides de sants: els anomenats «*libros de caballerías*», molt malvistos pel seu pare, però que la mare llegia d'amagat d'ell. Quan la mira amb la perspectiva dels anys passats, Teresa lamenta aquesta pràctica dels temps de l'adolescència, si bé s'ha de reconèixer que aquestes lectures van contribuir a l'enriquiment de la seva cultura literària. D'altra banda, van ser l'estímul immediat de la primera manifestació de la seva vocació d'escriptora: alguns testimonis antics asseguren que ella mateixa, novament en col·laboració amb el seu germà Rodrigo, va arribar a escriure una novel·leta d'aquest estil, que no s'ha conservat.

---

8. Vegeu un interessant estudi sobre les lectures de santa Teresa a: Víctor GARCÍA DE LA CONCHA, *El arte literario de Santa Teresa*, Barcelona, Ariel, 1978, pp. 47-86. Cf. Joel SANGNIEUX, «Santa Teresa y los libros», dins Teófanos EGIDO *et al.*, *Actas del Congreso Internacional Teresiano*, op. cit., vol. II, pp. 747-764. Sangnieux defineix Teresa com «*la santa de los libros*» i assegura que «*toda la vida de Santa Teresa se organiza alrededor de los libros, en función de ellos*» (p. 748).

2.3. Les «Cartes» de sant Jeroni

Una nova etapa d'aquest influx fort i directe dels llibres en Teresa té lloc cap als divuit anys d'edat, quan cau malalta i la porten a passar una temporada al poble d'Hortigosa, a casa de Pedro Sánchez, un germà del seu pare, profundament religiós i molt aficionat a la lectura (cf. V 3, 4). En aquest moment es produeix un canvi en els hàbits lectors de Teresa: el pas de les novel·les cavalleresques als llibres espirituals. Ella mateixa assegura que aquest és un dels elements fonamentals de l'orientació definitiva que pren la seva biografia: «*Diome la vida haber quedado ya amiga de buenos libros*» (V 3, 7). Llegeix, per exemple, les *Cartes* de sant Jeroni, que la duen a prendre una altra decisió fonamental: la de posar en pràctica el desig de fer-se religiosa que feia dies que anava madurant en el seu interior sense haver-se arribat a concretar.

2.4. El «Tercer Abecedario» de Francisco de Osuna

Malgrat les greus dificultats que li provoca l'oposició radical del seu pare, Teresa acaba entrant al monestir carmelità de La Encarnación d'Àvila al final de 1535. No transcorre, però, gaire temps abans que torni a caure malalta, i ara greument: succeeix el 1538. La salut de Teresa serà fràgil i delicada per sempre més, amb la qual cosa resulten més sorprenents encara les seves notables realitzacions posteriors. En aquesta ocasió arriba a trobar-se tan malament que pateix, segons el seu propi testimoni, «*un parajismo que me duró estar sin ningún sentido cuatro días*» (V 5, 9). Fins i tot li preparen la sepultura al monestir, i en un convent de frares celebren els funerals per ella. Finalment, però, es refà i pot tornar al seu monestir, on passarà, amb tot, vuit mesos immòbil i tres anys tollida.

A l'inici d'aquesta malaltia, passa novament un temps a casa del seu oncle. Allí podrà llegir el comentari de Gregori el Gran al llibre de Job i, sobretot, el *Tercer Abecedario* de Francisco de Osuna: assegura que aprèn a pregar «*teniendo a aquel libro por maestro*» (V 4, 7). No tan sols és un llibre el que l'anima a començar de debò el camí de la pregària personal, sinó que ja des d'aleshores una de les seves formes més habituals de pregària parteix de la lectura: «*Lo más gastaba en leer buenos libros*» (V 4, 7); «*si no era acabando de comulgar, jamás osaba comenzar a tener oración sin un libro*» (V 4, 9). Mentre recorda aquest procés, no deixa de lamentar la falta de bons consellers espirituals que va patir, i fins i tot critica els confessors que no permetien usar llibres per a la pregària. Es pot dir que els bons llibres la salven dels mals consellers. Tant és així que, quan Teresa vol animar el seu pare a pregar, comença donant-li

llibres adequats, amb els quals assegura que assoleix el seu objectiu (V 7, 10), i farà igualment en aquesta època amb altres persones (V 7, 13).

2.5. Les «Confessions» de sant Agustí

Un nou pas important en aquest itinerari personal tan marcat pels llibres és el contacte amb les *Confessions* de sant Agustí. Aquest encontre està relacionat amb el canvi decisiu en l'actitud de Teresa que es produeix l'any 1554. Ella atribueix la seva *conversió* a la contemplació d'una imatge de Crist molt nafrat (V 9, 1), però tot seguit explica el paper que hi va jugar la lectura de l'obra agustiniana. Assegura que la va trobar d'una forma providencial (V 9, 7), i li va moure el cor de tal manera que la seva relació amb Déu va canviar completament: «*Como comencé a leer las Confesiones, pareceme me veía yo allí [...]. Cuando llegué a su conversión y leí cómo oyó aquella voz en el huerto, no me parece sino que el Señor me la dio a mí, según sintió mi corazón*» (V 9, 8).⁹

2.6. L'«Índex de llibres prohibits» de l'inquisidor Valdés

Pocs anys després es produeix un fet que en bona part estronca aquesta relació tan fructuosa de Teresa amb els llibres o, almenys, obliga a canviar-ne l'orientació. El 17 d'agost de l'any 1559, l'inquisidor Fernando de Valdés publica el famós *Índex de llibres prohibits*. La llista no es limitava als escrits considerats herètics o sospitosos d'heterodòxia, sinó que incloïa tota mena de llibres que parlessin de la Bíblia, dels sagraments o de la religió. Per a Teresa no és cap bona notícia, si bé, com és habitual en ella, no s'atura en la lamentació i aviat troba alternatives:

Cuando se quitaron muchos libros de romance, que no se leyesen, yo sentí mucho, porque algunos me daba recreación leerlos, y yo no podía ya, por dejarlos en latín; me dijo el Señor: «No tengas pena, que yo te daré libro vivo» (V 26, 5).

La privació de llibres la porta a avançar en el coneixement directe de Crist, que a partir d'aleshores serà el «*libro verdadero adonde he visto las verdades*» (V 26, 5). De fet, es pot dir que ha deixat enrere l'etapa en què els

---

9. Fins i tot és probable que la lectura de les *Confessions* hagi estat anterior a l'episodi de la imatge del Crist. Cf. Salvador ROS GARCÍA, «La conversión de Santa Teresa. Lectura de una experiencia fundante (450 años)», *Revista de Espiritualidad*, núm. 63 (2004), pp. 367-386.

llibres li resultaven imprescindibles. Ella sap prou bé que els llibres, tan útils en el camí espiritual, no resulten, tanmateix, suficients.¹⁰ Per a ella són tan sols guies, punts de suport o plataformes de llançament per arribar a l'experiència real de tot. Per això afirma: «*He lástima a los que comienzan con sólo libros*» (V 13, 12). I insisteix en la diferència tan gran que hi ha entre conèixer les coses per la lectura i conèixer-les per experiència (cf. V 22, 3 i 12, 6).

D'altra banda, la prohibició de llegir és tot just anterior a l'inici de la gran etapa de Teresa com a escriptora: falten molt pocs anys, efectivament, perquè emprengui la redacció del *Llibre de la Vida* l'any 1562. Encara abans, el 1560, escriu la primera *Cuenta de conciencia* i algunes altres relacions parcials de la seva experiència espiritual.

Resulta evident, doncs, l'influx transcendental que els llibres van exercir sobre Teresa de Jesús. Tanmateix, no es pot considerar que les seves lectures tinguin una repercussió directa en el *Llibre de la Vida* o en els seus altres escrits. No és fàcil detectar-hi manlleus concrets de les obres esmentades. El procés és ben bé un altre: els llibres que llegeix influeixen en les seves decisions més importants fins al punt de marcar profundament la seva manera de viure. Després ella posa per escrit el que ha viscut. Es pot dir, per tant, que les seves lectures desemboquen en els seus escrits després de passar per la seva experiència personal.

3. EN CERCA DE DISCERNIMENT

La situació creada arran de l'*Índex* de Valdés no és suficient per explicar la gènesi del *Llibre de la Vida* de Teresa de Jesús, sinó que és tan sols un element més que contribueix a situar-la. Altres motius molt més directes i profunds justifiquen que Teresa endegui l'escriptura d'un llibre com aquest.¹¹

---

10. Insisteix en aquest tema Joel SANGNIEUX, «Santa Teresa y los libros», dins Teófanos EGIDO *et al.*, *Actas del Congreso Internacional Teresiano*, op. cit., vol. II, pp. 757-758.

11. La reconstrucció del procés de composició del *Llibre de la Vida* no és gens fàcil, perquè les dades són fragmentàries i contradictòries. Les hipòtesis dels estudiosos no coincideixen en els detalls. Seguim bàsicament la proposta de: Tomás ÁLVAREZ, *Nota Histórica. Anexo al volumen II del Libro de la Vida*, Burgos, Patrimonio Nacional / Monte Carmelo, 1999, pp. 505-515 (es tracta d'un estudi històric que acompanya l'edició del facsímil de l'obra teresiana). Cf. també Anronio MÁS ARRONDO, «Acerca de los escritos autógrafos teresianos», dins Salvador ROS GARCÍA (coord.), *La recepción de los místicos Teresa de Jesús y Juan de la Cruz*, op. cit., pp. 81-134.

3.1. *La certesa personal i la necessitat de confirmació*

Una lectura superficial de l'obra pot fer la impressió que la redacta simplement per obediència. Efectivament, hi abunden les referències a una petició expressa: des del pròleg mateix afirma que «*me han mandado y dado larga licencia para que escriba el modo de oración y las mercedes que el Señor me ha hecho*» (V prólogo, 1), i es refereix al llibre com «*esta relación que mis confesores me mandan*» (V prólogo, 2). Al llarg de tot l'escrit es repeteixen les al·lusions a aquesta petició o manament que ha rebut, de vegades en singular i d'altres en plural.¹²

Teresa té dificultats notables amb els seus confessors. Sovint no acaben d'entendre-la, i fins i tot sospiten d'ella. La seva vida interior és rica i complexa. Ella està plenament convençuda de tenir una relació personal amb Déu i parla d'experiències extraordinàries. Sent la voluntat i la necessitat de trobar consell, orientació i sobretot aprovació. Teresa s'esforça per saber si el seu camí espiritual està d'acord amb la voluntat de Déu. Sempre ha tingut interès a buscar el discerniment i l'aprovació dels confessors, i per això la seva recerca de bons consellers és contínua (cf. V 10, 8). Ha conegut algunes experiències negatives en aquest àmbit, fins arribar a queixar-se que «*no hallé maestro, digo confesor, que me entendiese, aunque le busqué, en veinte años*» (V 4, 7).

A més, cal tenir en compte la dificultat natural que sent Teresa a l'hora de descriure les seves primeres gràcies místiques. No troba paraules per expressar-se. Topa amb la tradicional inefabilitat de les experiències místiques, si més no de moment, fins que rep també com a do la capacitat de manifestar la seva vida interior amb paraules. Tal com ella mateixa escriu amb tanta precisió: «*Porque una merced es dar el Señor la merced, y otra es dar a entender qué merced es y qué gracia, otra es saber decirla y dar a entender cómo es*» (V 17, 5).

La situació s'agreuja arran de la *conversió* de l'any 1554 i de les primeres experiències místiques, que provoquen un judici totalment negatiu en algunes de les persones que consulta. És lògic que Teresa senti inquietud. Està segura que el seu camí és encertat, que les seves experiències de Déu són veritables, però també necessita l'aprovació autoritzada dels consultors, necessita que li assegurin el reconeixement eclesial. Quan no el té, viu real-

---

12. Cf. també V 4, 11; 5, 1; 6, 8; 10, tit; 10, 7; 11, 6; 11, 8; 13, 12; 15, 7; 16, 6; 27, 9; 30, 22; epíl, 2.

ment dividida «entre la por i la seguretat»,¹³ en bona part pel contrast entre la seva certesa interior i les opinions dels seus confessors, que arriben a assegurar-li que tot allò ve del dimoni (cf. V 23, 14; 25, 14; 30, 3).

La seva seguretat interior es manté ferma i va creixent. Se sap sincera i humil. Busca realment la veritat amb totes les forces i no deixa cap esclatxa a l'autoengany. El sentiment de la presència de Déu és tan clar que no en pot dubtar. Quan els qui li han de confirmar aquesta seguretat subjectiva li diuen tot el contrari, apareix el conflicte, però ella no es resigna de cap manera: d'una banda, sap que té raó; de l'altra, però, no està disposada a renunciar a la confirmació externa, que espera trobar en l'Escriptura i en l'Església, representades ambdues pels confessors. L'única possibilitat que li queda quan no obté aquesta aprovació és atribuir-ho a la falta de formació dels confessors: «*Estotros tampoco me debían de querer engañar, sino no sabían más*» (V 5, 3). Les seves crítiques contra la poca preparació dels capellans i dels religiosos que han d'orientar les persones en la vida cristiana són freqüents i dures, i van acompanyades de la recomanació de buscar l'ajut de consellers realment preparats, que tinguin seny, experiència i formació (cf. V 13, 16).

Com és natural, en tot aquest procés no li manquen els moments de dubte i d'incertesa, però l'evidència d'autenticitat s'acaba imposant al seu esperit. Llavors està disposada a mantenir aquesta convicció davant de qui sigui: «*Y me parece que con todo el mundo disputara que era Dios*» (V 25, 18); «*no hay teólogo con quien no se atreviese [el alma] a disputar la verdad de estas grandezas*» (V 27, 9). De fet, quan pot superar definitivament l'oposició dels consellers i deixa de banda qualsevol ombra de dubte, critica amb fermesa i amb ironia les prevencions exagerades dels confessors temerosos:

No entiendo estos miedos: «¡demonio! ¡demonio!» adonde podemos decir: «¡Dios! ¡Dios!» y hacerle temblar [...]. Es sin duda que tengo ya más miedo a los que tan grande le tienen al demonio que a él mismo; porque él no me puede hacer nada, y estotros, en especial si son confesores, inquietan mucho (V 25, 22).

3.2. El paper de l'Escriptura

En aquest context és on afirma: «*Siempre fui amiga de letras*» i «*buen letrado nunca me engañó*» (V 5, 3). Quan parla de lletres i de lletrats es refereix

---

13. En expressió de: Maximiliano HERRÁIZ, *Introducción al Libro de la Vida*, Burgos, Monte Carmelo, 2001, p. 42.

a la formació teològica, i molt particularment al coneixement de la Bíblia.¹⁴ Amb això es demostra novament que el que cerca Teresa és la garantia de la seva fidelitat a Déu. Ella sap que el mateix Déu que li parla a ella parla a través de l'Esriptura i, per tant, està segura que qui conegui bé l'Esriptura la podrà orientar sobre l'autenticitat i el sentit de les seves experiències. Tant és així que fins i tot està disposada a acceptar que el conseller no tingui experiència espiritual, amb la condició que ho sàpiga reconèixer i que es limiti a comptovar si el que ha d'analitzar està d'acord amb la Paraula de Déu.¹⁵

Tot parteix de la seva convicció que l'Esriptura és la guia adequada i, per tant, que els qui la coneixen i la segueixen no poden equivocar-se: «*Y es gran cosa letras, porque éstas nos enseñan a los que poco sabemos y nos dan luz y, llegados a verdades de la Sagrada Escritura, hacemos lo que debemos*» (V 13, 16).¹⁶ Quan recorre als teòlegs, demana que analitzin si la seva experiència està d'acord amb l'Esriptura; així ho fa, per exemple, quan exposa al dominic Pedro Ibáñez el seu estat interior: «*Díjeme entonces todas las visiones y modo de oración y las grandes mercedes que me hacía el Señor, con la mayor claridad que pude, y supliquéle lo mirase muy bien, y me dijese si había algo contra la Sagrada Escritura*» (V 33, 5). La conformitat amb l'Esriptura és un criteri de discerniment fonamental per a ella: per poc que una suposada visió o revelació no estigui d'acord amb la Paraula de Déu, s'ha de considerar totalment falsa (cf. V 25, 12).

Cal recordar que ella, essent tan bona lectora i tenint l'Esriptura com a criteri definitiu, va accedir al coneixement de la Bíblia de forma tan sols indirecta, per mitjà de la litúrgia i de les referències que trobava en les obres que llegia.

3.3. La «Subida del monte Sión» de Bernardino de Laredo

La seva condició d'escriptora espiritual naixerà, doncs, d'aquesta recerca de discerniment i de confirmació eclesial. En un determinat moment, quan

---

14. Ulrich DOBHAN, «El mensaje teresiano ante el siglo XXI», dins Salvador ROS GARCIÀ (coord.), *La recepción de los místicos Teresa de Jesús y Juan de la Cruz*, op. cit., pp. 243-249, esp. p. 246: «*La alta estima que tenía Teresa de los teólogos es, a mi parecer, a los biblistas a los que se refiere*» (cf. V 13, 18).

15. Cf. V 34, 12; 13, 18.

16. Cf. V 40, 1: explica unes paraules interiors que va sentir: «*Todo el daño que viene al mundo es no conocer las verdades de la Escritura con clara verdad.*»

no troba la manera d'explicar el que viu, i els seus confessors li demanen amb insistència que ho aclareixi, improvisa una solució provisional recurrent una vegada més als llibres. Pren la *Subida del monte Sión*, que el franciscà Bernardino de Laredo havia publicat el 1535, i va subratllant-hi els fragments en els quals veu reflectida la seva pròpia vivència (V 23, 12).

Només al cap d'un temps sent que rep el do de saber explicar les seves experiències místiques, i aleshores pot començar a respondre les peticions dels confessors. Sembla que elabora alguna primera i breu *relació* de la seva vida interior, que s'ha perdut, i un parell més, dirigides probablement al dominic Pedro Ibáñez, que s'editen actualment com a *Relacions I* i *Relacions II*. Són una mena d'esborrany o de preparació del *Llibre de la Vida*, que escriurà poc temps després.

3.4. Les dues redaccions del «Llibre de la Vida»

No sabem qui li va demanar exactament que redactés una exposició detallada de la seva vida i de les gràcies que creia haver rebut de Déu. Entre els consellers d'aquesta època hi ha el capellà diocesà Gaspar Daza, el jesuïta Baltasar Álvarez, el dominic Pedro Ibáñez i també un laic, Francisco de Salcedo, l'anomenat «*caballero santo*». Aquests semblen els destinataris primers i immediats de l'escrit que prepara Teresa.

Al final de 1561, Teresa ha rebut l'ordre d'anar a Toledo, al palau de la senyora Luisa de la Cerda, on s'estarà uns sis mesos. És un ambient radicalment diferent de la senzillesa de vida i de la fraternitat que busca Teresa. Tanmateix, aquest és precisament el lloc on redacta el seu llibre, que resta acabat el juny de 1562, poc abans que ella retorni a Àvila. Però en realitat aquest no és el *Llibre de la Vida* tal com nosaltres el coneixem. Es tracta tan sols d'una primera redacció, que no s'ha conservat.

Probablement l'any següent, quan Teresa ja viu al monestir de San José d'Àvila, que acaba de fundar malgrat les oposicions i dificultats, té l'ocasió de parlar amb l'inquisidor Francisco de Soto, sempre amb la voluntat de trobar consell i seguretat, i ell li suggereix de fer arribar una exposició personal detallada al mestre Joan d'Àvila.¹⁷ Arran d'aquesta conversa, comença a refer i a ampliar el seu escrit. És ara quan realment li dona forma de llibre, amb divisions per capítols i amb uns petits títols-resum encapçalant cada un d'ells. Refà el material de la primera redacció, i el completa amb la crò-

---

17. *Relaciones*, 4, 6.

nica de la fundació de San José i amb uns capítols sobre les noves gràcies místiques que ha experimentat. En aquesta segona redacció, sembla adreçar-se directament al dominic García de Toledo, amb qui també ha començat a consultar els seus dubtes. Entre «*los demás que lo han de ver*» (V 10, 8), hi ha segurament encara altres persones.¹⁸ Teresa conclou la segona redacció del *Llibre de la Vida*, la que ha arribat fins a nosaltres, l'any 1565, quan ella té cinquanta anys.

3.5. *El llibre i la Inquisició*

El manuscrit viurà durant els anys següents diverses peripècies, que acabaran portant-lo a la Inquisició.¹⁹ Arriba al seu primer destinatari, el P. García de Toledo, que el retorna a la seva autora, i aquesta el fa arribar a mans del seu confessor, el dominic Domingo Báñez, que pràcticament el reté perquè pensa que no ha de ser conegut. Tanmateix, gairebé d'amagat, Teresa aconsegueix que el text arribi finalment a Joan d'Àvila, que en fa un judici altament favorable i encoratjador.

Però el text, que comença a difondre's a través de còpies, arriba a poder de la princesa d'Èboli, Ana de Mendoza, un personatge singular i imprevisible. Quan s'enfada amb Teresa de Jesús perquè aquesta retira les monges de la fundació de Pastrana, que la princesa havia patrocinat, denuncia el *Llibre de la Vida* a la Inquisició; transcorre l'any 1574. El tribunal exigeix de tenir el manuscrit i, per sort, encarrega el dictamen al mateix P. Báñez, que el 7 de juliol del 1575 signa un parer favorable, si bé es continua mostrant contrari a la difusió del text. L'any següent hi ha una nova denúncia, ara des de Sevilla, que arriba a l'Inquisidor General, Francisco de Soto, un altre conegut de Teresa, el mateix que li havia suggerit la segona redacció del llibre. Les acusacions no tindran cap èxit, però mentrestant l'autògraf passa molt de temps retintut a la Inquisició, on continuarà de fet fins que Luis de León emprengui la publicació del text a partir de 1586.

Enmig de tot aquest procés, Teresa sembla mantenir la serenitat i el bon humor que havia expressat anteriorment, quan ja l'advertien que podia tenir problemes amb la Inquisició. No té cap por, precisament perquè se sap completament fidel a Déu, i no vol apartar-se gens ni mica ni de l'Escriptura ni de l'Església (cf. V 33, 5).

---

18. Vegeu una llista dels seus nombrosos confessors en aquesta època a: *Relaciones*, 4, 8.

19. Cf. Enrique LLAMAS, *Santa Teresa de Jesús y la Inquisición española*, Madrid, CSIC, 1972.

4. EL LLIBRE: L'OBJECTIU I ELS MITJANS

Teresa, doncs, sent una forta certesa interior, però no en té prou. Busca l'aprovació dels teòlegs i dels confessors, primerament, per tenir una confirmació més plena de l'autenticitat de la seva experiència, però també pel seu sentit indefugible de pertinença a l'Església i per la por de quedar-ne fora en algun moment.

4.1. *Fer conèixer l'amor de Déu*

Tot això és cert. Però hi ha un aspecte segurament encara més important en aquesta recerca d'aprovació *oficial*. Teresa de Jesús està realment centrada en Déu. Viu completament per a Ell. Ha descobert en la seva vida la presència personal, propera i amorosa de Déu, i està convençuda, amb tota evidència, que tot el que té ve d'Ell. D'altra banda, la constatació dels dons rebuts li fa prendre consciència de la seva pròpia petitesa. N'hi ha prou de recordar un cop més l'inici del *Llibre de la Vida*:

Quisiera yo que, como me han mandado y dado larga licencia para que escriba el modo de oración y las mercedes que el Señor me ha hecho, me la dieran para que muy por menudo y con claridad dijera mis grandes pecados y ruin vida (V prólogo, 1).

Aquest és el veritable punt de partença, sincer i portat a les últimes conseqüències. Teresa vol fer conèixer l'amor de Déu, i posa al servei d'aquest objectiu tota la seva capacitat retòrica i les estratègies literàries que té a mà. Tant l'explicació detallada de les gràcies rebudes de Déu com les al·lusions contínues a la seva indignitat formen part d'aquesta estratègia comunicativa, que en el fons té una voluntat que podríem anomenar *apostòlica* o *pedagògica*.

4.2. *L'ampli cercle de destinataris*

Al llarg de l'obra es pot observar que es dirigeix a molts interlocutors diferents: el destinatari principal (García de Toledo?), el petit grup més ampli de destinataris, els homes en general (V 5, 5), els pares de família (V 2, 2; 7, 4), els qui comencen a pregar (V 11, 15), els qui ja han avançat en la pregària (V 27, 11), els lectors en general (!) (V 12, 5), les monges (V 7, 9, on expressa la seva sospita i fins i tot l'esperança d'una gran difu-

sió de l'obra)... (cf. V 19, 3). És evident que l'autora escriu pensant en un ventall ampli de lectors.²⁰

En molts dels títols que anteposa a cada un dels capítols és palesa la voluntat d'arribar a moltes persones i d'animar-les a seguir el camí de la pregària (V 8, 11, 18, 19, 31, 40...).²¹ La presència mateixa d'un petit tractat sobre la pregària, que ocupa pràcticament una quarta part del llibre, s'entén sobretot com a realització d'aquesta voluntat pedagògica.

Teresa escriu per la necessitat que sent de comunicar-se i de revelar l'acció de Déu en ella. No escriu pas per orgull ni per vanaglòria, sinó per fer néixer en els lectors el desig de conèixer aquest Déu que de tal manera omple de béns els qui s'obren a la seva acció: «*Que sabe Su Majestad que, después de obedecer, es mi intención engolosinar las almas de un bien tan alto*» (V 18, 8).

Si aquest és el veritable objectiu de l'autora, potser resulta que cal entendre tota la resta al servei d'aquesta finalitat tan apassionadament cerca-da. L'aprovació externa (dels confessors, dels censors del llibre...) li resulta indispensable perquè la seva experiència personal i el llibre que la recull tinguin una autoritat que per ella mateixa no pot pretendre en la societat i en l'Església del seu temps.

Certament, ella pensa en la possibilitat d'una difusió fins i tot àmplia del text.²² Encara que sigui amb matisos, ho demana i tot: «*Y si no fuere bien, romperlo a quien lo envió [...]; a quien suplico por amor del Señor, lo que he dicho hasta aquí de mi ruin vida y pecados lo publiquen. Desde ahora doy licencia, y a todos mis confesores*» (V 10, 7). Aquí mateix justifica el sorprenent anonimat que usa sistemàticament, precisament per la possibilitat que algun dia l'escriu sigui conegut:

Para lo que de aquí adelante dijere, no se la doy [licencia]. Ni quiero, si a alguien lo mostraren, digan quién es, por quién pasó ni quien lo escribió; que por esto

---

20. Fernando LÁZARO CARRETER, «Santa Teresa de Jesús, escritora (El "Libro de la Vida")», dins Teófanos EGIDO *et al.*, *Actas del Congreso Internacional Teresiano*, op. cit., vol. I, pp. 11-27, esp. p. 14.

21. Cf. Antonio MÁZ ARRONDO, «Acerca de los escritos autógrafos teresianos», dins Salvador ROS GARCÍA (coord.), *La recepción de los místicos Teresa de Jesús y Juan de la Cruz*, op. cit., p. 88.

22. Com diu Fernando Lázaro Carrer, «*hay en ella un impulso de comunicación que excede en mucho a lo limitado de sus lectores y a la mera obligación de escribir. Le brota por todas partes ese anhelo de hacerse leer*» («Santa Teresa de Jesús, escritora», dins Teófanos EGIDO *et al.*, *Actas del Congreso Internacional Teresiano*, op. cit., p. 13).

no me nombro ni a nadie, sino escribirlo he todo lo mejor que pueda para no ser conocida, y así lo pido por amor de Dios (V 10, 7).²³

4.3. La funció de l'anonimat

Pel *Llibre de la Vida* hi desfilen una gran quantitat de persones, des de la pròpia família de Teresa fins als seus confessors, passant per amics i coneguts. També es parla de fets i de llocs ben concrets. Tanmateix, resulta sorprenent que totes aquestes referències siguin fetes de forma anònima: no hi ha en l'obra noms propis de persones contemporànies, ni tan sols el de l'autora. Tampoc no hi apareix el nom de la ciutat d'Àvila, on succeeixen la major part dels esdeveniments narrats. Les úniques excepcions són Francesc de Borja,²⁴ que es trobava a les missions; Pere d'Alcàntara,²⁵ que ja havia mort; i Joan d'Àvila, que hauria d'emetre el seu judici sobre l'escrit i que és esmentat en la nota de tramesa final. Evidentment, tot aquest secretisme no tindria sentit si el llibre l'haguessin de llegir tan sols els confessors o les religioses del monestir de San José.²⁶ De vegades s'ha explicat aquest fenomen com un intent de protegir-se de la Inquisició, però no sembla gaire raonable. Més aviat fa tota la impressió que forma part de la seva voluntat que l'escrit es difongués àmpliament.

4.4. Els recursos literaris al servei del missatge

En el *Llibre de la Vida* és fàcil descobrir nombroses confessions de l'autora sobre la pròpia incapacitat literària i la seva simplicitat d'expressió, com també de les condicions precàries en què ha hagut d'escriure l'obra: «*Porque yo sin letras...*» (V 10, 7); «*los que no saben letras, como yo*» (V 11, 6; 25, 17)... Tanmateix, ja hem pogut notar que són força enganyoses. Els estudiosos que han analitzat l'obra des del vessant literari insisteixen en la presència del tòpic re-

---

23. Cf. Antonio MÁS ARRONDO, «Acerca de los escritos autógrafos teresianos», dins Salvador ROS GARCÍA (coord.), *La recepción de los místicos Teresa de Jesús y Juan de la Cruz*, op. cit., pp. 91-94, on recull el testimoni de Julián de Ávila, un dels confidents de Teresa, segons el qual ella pensava que algun dia es podria publicar l'obra.

24. V 24, 3.

25. V 27, 3.16; 30, 2.17; 32, 13; 35, 5; 36, 1.20; 38, 32; 40, 8.

26. Cf. Antonio MÁS ARRONDO, «Acerca de los escritos autógrafos teresianos», dins Salvador ROS GARCÍA (coord.), *La recepción de los místicos Teresa de Jesús y Juan de la Cruz*, op. cit., pp. 89-90.

tòric de la incapacitat.²⁷ Teresa l'usa perquè era tradicional en una determinada literatura cristiana que ella coneixia, però també per humilitat sincera, ja que sap que aquest és el millor mitjà per fer arribar la seva veu. L'adopció d'una actitud humil i fins i tot d'un estil literari volgudament elemental tenen l'efecte de posar en relleu el que més interessa l'autora: l'acció de Déu en ella, «les misericòrdies de Déu».²⁸ En la mateixa línia s'han d'interpretar les reiterades al·lusions de Teresa a la seva condició pecadora i «ruin».

Un dels aspectes sovint notats i estudiats en l'estil de Teresa de Jesús és la proximitat al llenguatge oral. No és difícil descobrir en els seus escrits l'ús de termes i d'expressions populars, de dialectalismes i fins i tot de vulgarismes, allunyats de la llengua literària. No és fàcil explicar de manera definitiva aquest fenomen. Sembla indiscutible que es tracta d'un recurs voluntari i conscient, perquè ha quedat demostrada la seva notable cultura literària, adquirida a còpia de lectures. D'altra banda, és suficient l'observació atenta dels seus escrits per veure-hi un domini indiscutible del llenguatge i dels recursos literaris. No n'hi ha prou, doncs, d'apel·lar a la seva voluntat de fer-se entendre per persones senzilles, o a la pretensió d'usar un registre de llenguatge proper a l'estàndard oral, ni a la falta de temps per escriure amb deteniment. Lázaro Carreter arriba a la conclusió que també aquí hi ha un indicatiu de la recerca de la veritable humilitat.²⁹

Amb tot, aquest ús mostra igualment que el llenguatge quotidià, el més senzill i habitual, és útil per a expressar les experiències més sublimes, de la mateixa manera que una persona senzilla com ella és capaç de rebre aquests regals divins.³⁰ El llenguatge teresià és viu i directe, aparentment esponta-

---

27. Fernando LÁZARO CARRETER, «Santa Teresa de Jesús, escritora», dins Salvador ROS GARCÍA (coord.), *La recepción de los místicos Teresa de Jesús y Juan de la Cruz*, op. cit., p. 16. Cf. esp. Víctor GARCÍA DE LA CONCHA, *El arte literario de Santa Teresa*, op. cit.

28. Ricardo SENABRE, «Sobre el género literario del "Libro de la Vida"», dins Teófanos EGIDO *et al.*, *Actas del Congreso Internacional Teresiano*, op. cit., vol. II, pp. 765-776: «El Libro de la vida es un discurso sometido a los cánones de la humildad» (p. 773).

29. Cf. Fernando LÁZARO CARRETER, «Santa Teresa de Jesús, escritora», dins Salvador ROS GARCÍA (coord.), *La recepción de los místicos Teresa de Jesús y Juan de la Cruz*, op. cit., pp. 23-26; i Ricardo SENABRE, «Sobre el género literario del "Libro de la Vida"», dins Teófanos EGIDO *et al.*, *Actas del Congreso Internacional Teresiano*, op. cit., vol. II, p. 776, on assegura que l'obra «es un tratado acerca de la humildad, sólo que este último se desarrolla en forma práctica, a través de la misma ejecución de la obra».

30. Vegeu les paraules de Cristina Kaufmann en la introducció a l'edició catalana de l'obra teresiana: TERESA DE JESÚS, *Llibre de la Vida*, Barcelona, Proa, 1999 (Clàssics del cristianisme, 78), p. 35: «Tots els escrits de Teresa revelen la possibilitat que totes les paraules, fins les més senzilles i quotidianes, són aptes per a transmetre la Veritat.»

ni. El text és ple de digressions, anacoluts, exclamacions... També hi ha una abundància d'imatges i de símbols, que mostren la rica i fecunda imaginació de l'autora i ens situen en un àmbit al qual els místics recorren sovint. Ho fa, a més, de forma conscient (cf. V 11, 6). Teresa no vol parlar de Déu amb el llenguatge conceptual i tècnic dels tractats, sinó a partir de la seva experiència personal i, per tant, amb el seu llenguatge natural i espontani.

En el fons, el que busca Teresa és una comunicació directa, en la qual l'estètica literària està completament al servei del missatge.³¹

4.5. L'autoritat de Déu mateix

També és un recurs literari i una expressió sincera de la seva experiència a l'hora d'escriure l'atribució directa a Déu dels textos en què ha aconseguit de transmetre adequadament el que volia: «*Veo claro que no soy yo quien lo dice, que ni lo ordeno con el entendimiento ni sé después cómo lo acerté a decir*» (V 14, 8); «*aclaró Dios mi entendimiento, unas veces con palabras y otras poniéndome delante cómo lo había de decir [...]; Su Majestad parece quiere decir lo que yo no puedo ni sé*» (V 18, 8; cf. 16, 2 i 20, 1).³²

Un altre detall que no ha de passar desapercebut és que l'autora manifesta que l'escriptura de l'obra respon igualment a una mena d'ordre divina, tal com assegura en el pròleg: «*Y aun el Señor sé yo lo quiere muchos días ha, sino que yo no me he atrevido*» (V prólogo, 2).³³ No hi ha cap indici que faci dubtar de la seva sinceritat en aquestes formulacions. Està convençuda que és Déu qui guia la seva ploma, com ho està, en definitiva, que Déu és el seu veritable mestre, més que els llibres i sobretot més que els confessors (i de vegades en contrast amb ells): «*Como Su Majestad fue siempre mi maestro*

---

31. «*La actitud estético-plástica teresiana traduce el principio de la espontaneidad natural y de la comunicación no mediatizada. Se aísla y potencia en la imagen el núcleo de interés, descartando cualquier entorno marginal que pudiera producir distracción*» (Víctor GARCÍA DE LA CONCHA, *El arte literario de Santa Teresa*, op. cit., p. 132).

32. Cf. Fernando LÁZARO CARRETER, «Santa Teresa de Jesús, escritora», dins Salvador ROS GARCÍA (coord.), *La recepción de los místicos Teresa de Jesús y Juan de la Cruz*, op. cit., p. 17.

33. Comentant aquesta frase Fernando Lázaro Carreter diu: «*¿No es la formulación esperable en Santa Teresa de lo que hoy llamaríamos su vocación de escritora?*» («Santa Teresa de Jesús, escritora», dins Salvador ROS GARCÍA [coord.], *La recepción de los místicos Teresa de Jesús y Juan de la Cruz*, op. cit., p. 13). Cf. també V 37, 1: «*por obedecer al Señor que me lo ha mandado*».

(sea por todo bendito, que harta confusión es para mí poder decir esto con verdad)» (V 12, 6; cf. 19, 14); «cuando Su Majestad quiere, en un punto lo enseña todo, de manera que yo me espanto» (V 12, 6).

Remetre a l'autoritat de Déu mateix és, òbviament, un intent de garantir la validesa de l'ensenyament contingut en el llibre. Aquest recordatori freqüent és una forma d'obtenir una atenció que per ella mateixa, dona i sense formació teològica, cap dels seus primers interlocutors no li hauria reconegut. Teresa és conscient que per ella mateixa no serà escoltada, i en lloc de reivindicar la seva capacitat i la seva autoritat, accentua la seva petitesa i s'esforça a assegurar que és Déu qui parla a través d'ella.

4.6. El gènere literari

Precisament perquè el veritable impulsor del llibre és Déu mateix, de vegades sembla fins i tot el seu destinatari principal. El text constitueix una barreja de narració, reflexió i pregària. Al costat de fragments estrictament autobiogràfics, n'hi ha d'altres de caire epistolar, alguns de lírics, uns quants de doctrinals... i, de tant en tant, moments d'expansió en què l'autora sembla oblidar-se de tots els lectors i s'adreça directament a Déu, com fa sant Agustí a les *Confessions*.

Abans hem observat com els llibres que Teresa de Jesús ha llegit influeixen directament en la seva vida i indirectament en els seus escrits. En el cas del *Llibre de la Vida*, les *Confessions* són gairebé un model literari.³⁴ Els paral·lelismes són, certament, interessants,³⁵ i no hi ha cap dubte que el llibre de sant Agustí és el referent més important del *Llibre de la Vida*, tant pel que fa a la forma com al contingut. Tot amb tot, tampoc no hi ha dub-

---

34. Així s'expressa a: Fernando LÁZARO CARRETER, «Santa Teresa de Jesús, escritora», dins Salvador ROS GARCÍA (coord.), *La recepción de los místicos Teresa de Jesús y Juan de la Cruz*, op. cit., pp. 19-20, que mostra els paral·lelismes «de actitud, ordenación, expresión y finalidad de la escritura» entre les dues obres. En canvi, en el mateix volum, Ricardo Senabre minimitza les correspondències entre l'obra d'Agustí i la de Teresa (cf. «Sobre el género literario del "Libro de la Vida"», dins Teófanos EGIDO et al., *Actas del Congreso Internacional Teresiano*, op. cit., vol. II, p. 771). Tots dos esmenten també *El Lazarillo de Tormes* com a possible model autobiogràfic, si bé reconeixen que és poc probable que Teresa l'hagués conegut.

35. Cf. Salvador ROS GARCÍA, «La conversión de Santa Teresa», art. cit., p. 368. Ja Víctor García de la Concha afirmava: «Las Confesiones constituyen el precedente más directo y el modelo más claro tanto del Libro de la Vida como del componente biográfico que subyace en toda la obra de nuestra escritora» (*El arte literario de Santa Teresa*, op. cit., p. 57).

te que Teresa dóna al gènere, que podem anomenar amb Lázaro Carreter «autobiografia de l'esperit»,³⁶ una configuració peculiar.³⁷

5. ALGUNES CLAUS DE LECTURA

5.1. *L'estructura del llibre*

En la seva segona i definitiva redacció, l'única que s'ha conservat, el *Llibre de la Vida* és una obra ben pensada i estructurada, organitzada en quaranta capítols, que es distribueixen clarament en cinc seccions.

La primera part, que s'estén entre el capítol 1 i el 10, de caire narratiu, se centra en els primers quaranta anys de vida de l'autora, des de la seva infantesa fins a l'experiència decisiva de la *conversió* l'any 1554. És una relectura de la seva història passada, feta des de la perspectiva de la maduresa, on s'accentua el contrast entre la crida permanent de Déu i la resposta inadequada de Teresa.

A continuació, ve un segon bloc, els capítols 11-22, de tipus explícitament didàctic. Per mitjà de la comparació amb quatre maneres diferents d'obtenir l'aigua per regar un hort, Teresa elabora un petit tractat sobre la pregària. El punt de partença és la seva experiència personal, en la qual el «tracte d'amistat amb Déu», com ella defineix la pregària, ha estat l'element decisiu que l'ha portada fins a la situació en què es troba. Per això vol animar tothom a no deixar-la per res del món i n'explica l'itinerari a seguir.

Tot seguit reprèn el relat autobiogràfic, entre els capítols 23 i 31, a partir del canvi d'identitat que es produeix en ella amb la seva obertura definitiva a Déu: «*Es otro libro nuevo de aquí adelante, digo otra vida nueva. La de hasta aquí era mía; la que he vivido desde que comencé a declarar estas cosas de oración, es que vivía Dios en mí*» (V 23, 1).

La quarta part, els capítols 32-36, constitueix la narració dels fets que desemboquen en la fundació de San José d'Àvila, el primer monestir de carmelites descalces. Teresa ho entén i ho presenta com el fruit exterior de la seva experiència interior. Allí és on es comença a posar en pràctica i a es-

---

36. Fernando LÁZARO CARRETER, «Santa Teresa de Jesús, escritora», dins Salvador ROS GARCÍA (coord.), *La recepción de los místicos Teresa de Jesús y Juan de la Cruz*, op. cit., p. 20.

37. També Ricardo Senabre subratlla la gran novetat que suposa un escrit en forma autobiogràfica en primera persona en ple segle XVI («Sobre el género literario del "Libro de la Vida"», dins Teófanos EGIDO *et al.*, *Actas del Congreso Internacional Teresiano*, op. cit., vol. II, p. 765).

tendre l'ideal de vida evangèlica tal com Teresa el vol implantar: tracte personal i amorós amb Déu, fraternitat en petits grups, igualtat entre les persones, pobresa interior i exterior, suavitat i respecte en el procés personal, sentit apostòlic, encaix comunitari...³⁸

L'última secció, que s'estén entre els capítols 37 i 40, retorna a les seves vivències personals. Aquí completa la descripció de les seves experiències místiques més recents, ara amb un to molt més serè i tranquil.

5.2. Una transmissió d'experiència

Teresa, com tots els místics, parla per experiència. En el seu llibre parla molt de Déu, però no escriu un tractat de teologia especulativa, sinó que practica el que s'anomena tradicionalment *teologia mística*. Parla de Déu no pas a partir de l'estudi o la reflexió, sinó des del coneixement directe que dóna la relació personal amb ell. Parla del que ha viscut: «No diré cosa que no la haya experimentado mucho» (V 18, 8). Està convençuda que el veritable coneixement de Déu ve de l'experiència. No hi ha comparació entre el que només se sap a través dels llibres i el contacte directe i personal amb la realitat de Déu: «Es cosa extraña cuán diferentemente se entiende de lo que después de experimentado se ve» (V 13, 12).

Precisament d'aquesta experiència personal ve la certesa de l'autenticitat:

Quien lo hubiere probado entenderá algo de esto, porque no se puede decir más claro, por ser tan oscuro lo que allí pasa. Sólo podrá decir que se representa estar junto con Dios, y queda una certidumbre que en ninguna manera se puede dejar de creer (V 18, 14).

En un temps com el nostre, en què Déu sembla absent, resulta sorprenent i colpidor el testimoniatge d'una persona per a qui Déu és tan immediat i evident. Certament, en la societat castellana del segle XVI, Déu era encara omnipresent. Però la imatge que Teresa té de Déu no és exactament la del seu entorn. Per a ella ja no és un Déu impositiu, vigilant, sinó algú que permet, que ofereix i que demana una relació personal, propera, amorosa.

Ella sent en realitat la presència interior de Déu. És coneguda la seva imatge típica, que desenvoluparà en el *Castell interior*: l'ànima, l'interior de la persona, és com un castell amb incomputables estances, en la més interior

---

38. Cf. Àngel M. BRIÑAS, *Teresa de Jesús, vida i paraula*, Barcelona, CPL, 1998, p. 59 (Emaús, 32).

de les quals hi ha Déu. Per això el *Llibre de la Vida* és una mena de biografia interior, o, més ben dit, la història de les relacions de Teresa amb Déu.

5.3. La pregària

La pregària és, segons Teresa de Jesús, l'element central en la vida cristiana, tal com l'entén i la viu ella, és clar. No es tracta, evidentment, de pràctiques rituals o de la repetició mecànica de fórmules establertes. Per a Teresa, la pregària és un exercici d'amor, una relació personal, intensa i continuada, amb un Déu que és personal i que té capacitat i voluntat de relació, i sobretot que estima i que espera que se'l correspongui amb amor. La famosa definició teresiana de la pregària ho expressa prou clarament: «*Que no es otra cosa oración mental, a mi parecer, sino tratar de amistad, estando muchas veces tratando a solas con quien sabemos nos ama*» (V 8, 5). Seguir el camí de la pregària és entrar decididament en la dinàmica de l'amor (cf. V 11, 1). És passar de pensar en un Déu abstracte i llunyà a entrar en relació amb el Déu personal i proper que habita en el propi interior.

Teresa sap per experiència personal que la pregària li ha permès d'assolir la veritable llibertat, de no quedar empresonada en horitzons petits i reduïts o en la seva pròpia limitació. La relació personal i directa amb Déu ha estat el mitjà pel qual ha sortit de la indecisió i de la contradicció en què havia viscut tant de temps.

5.4. Més enllà del «*Llibre de la Vida*»

El *Llibre de la Vida* és la primera i extraordinària gran obra de Teresa. Però no serà l'última. Al llarg dels anys següents el seu talent literari i sobretot la seva necessitat interior de proclamar com actua Déu en la història dels qui s'obren a la seva presència trobaran l'excusa en la petició de confessors i monges i la portaran a redactar altres obres. Sobretot tres, que podem entendre com a desenvolupaments de maduresa de la seva primera obra, precisament en tres direccions que recullen els elements més característics del *Llibre de la Vida*:³⁹ el *Camí de Perfecció* és bàsicament un tractat de pre-

---

39. Així ho expressa Salvador Ros en la seva introducció a una edició recent de l'obra: «*El Libro de la Vida no es sólo el primero, en sentido cronológico, de los escritos teresianos; es también el principio y fundamento de todos ellos, la piedra angular sobre la que se erige todo su edificio literario*» (SANTA TERESA DE JESÚS, *Libro de la Vida. Edición, introducción y notas de Salvador Ros García*, Madrid, BAC, 2001, p. XIVIII [Clásicos de Espiritualidad, 18]).

gària, les *Fundacions* són la història de l'expansió inicial de les comunitats teresianes i el *Castell interior (Las Moradas)* és la descripció més detallada i elaborada de la vida interior de l'autora, del seu viatge interior amb Déu.

6. CONCLUSIÓ

El *Llibre de la Vida* és un autoretrat interior de Teresa. Però no hi apareix —tan sols— la imatge esperada, la d'una dona del segle XVI, sinó juntament amb la d'ella la d'un habitant molt especial del seu espai interior: Déu mateix. El llibre constitueix la història del descobriment per part de Teresa d'aquesta presència, i de les relacions d'intimitat cada vegada més plena i plenificadora que estableix amb Déu.

El *Llibre de la Vida* és l'expressió d'una recerca constant i sincera de la veritat. És un testimoni de la veritat, un terme que apareix sovint al llarg de l'escrit i que constitueix el principi inspirador de la recerca teresiana i de la seva voluntat d'expressió: «*Esto que digo es entera verdad*» (V 18, 8). En definitiva, això és així perquè l'objectiu de la seva vida ja és tan sols «*andar en verdad delante de la misma Verdad*» (V 40, 3).

La filòsofa jueva Edith Stein, que acabaria morint a les cambres de gas del tristament cèlebre camp de concentració d'Auschwitz, assegura que, després d'una llarga recerca de la veritat, va trobar el que cercava gràcies a la lectura del *Llibre de la Vida* de Teresa de Jesús.⁴⁰ Sens dubte, en ella es realitza plenament l'objectiu de Teresa a l'hora d'escriure la seva obra.

---

40. Malgrat que en la transmissió de l'episodi de l'encontre d'Edith Stein amb el *Llibre de la Vida* s'hi han afegit alguns elements de caire gairebé legendari, resta demostrat el paper fonamental de la lectura de l'obra teresiana en la seva conversió definitiva. Vegeu la documentada valoració de: Ulrich DOBHAN, «Edith Stein, una figura universal», dins Agustí BORRELL (ed.), *Edith Stein. Retrobar Déu en temps d'incertesa. Actes del III Congrés d'Espiritualitat*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, p. 344, n. 109 (Saurí, 163).

BIBLIOGRAFIA

a) Obres de santa Teresa

- SANTA TERESA DE JESÚS, *Libro de la Vida. Autógrafo de la Biblioteca del Real Monasterio de San Lorenzo de El Escorial*, 3 vol., Burgos, Patrimonio Nacional / Monte Carmelo, 1999. Edició fototipogràfica del manuscrit original de Teresa de Jesús, transcripció paleogràfica i nota històrica a cura de Tomás Álvarez.
- *Los libros de la Madre Teresa de Jesus fundadora de los monesterios de monjas y frayles carmelitas descalços de la primera regla* (ed. a cura de Luis de León), Salamanca, s.d., 1588.
- *Los libros de la Madre Teresa de Jesus fundadora de los monesterios de monjas y frayles carmelitas descalços de la primera regla*, Barcelona, s.d., 1588. (Cf. Gabriel DE LA CRUZ [BELTRAN], «Las obras de Santa Teresa de Jesús publicadas en Barcelona [1588-1961]», *Monte Carmelo*, núm. 72 [1964], p. 223-268.)
- *Obras completas*, Madrid, BAC, 12a ed., 1997 (Biblioteca de Autores Cristianos, 212).
- *Obras completas*, Burgos, Monte Carmelo, 9a ed., 1998.
- *Cartas*, Burgos, Monte Carmelo, 4a ed., 1997.
- *Obras completas*, Madrid, EDE, 4a ed., 1994.
- *Vida de Santa Teresa de Jesús escrita per ella mateixa* (versió catalana del P. Lluís Vidal, S.J.), Barcelona, s.d., 1920.
- *Llibre de la Vida* (trad. d'Agustí Borrell i Bonaventura Gilabert), Barcelona, Proa, 1999 (Clàssics del Cristianisme, 78).
- *Camí de perfecció i Castell interior* (versió catalana de Bonaventura dels Sagrats Cors [Gilabert] i Roser de la Santíssima Trinitat), Barcelona, s.d., 1975.

b) Obres complementàries

- ÁLVAREZ, Tomás, *Estudios teresianos*, 3 vol.: I. Estudios históricos; II. Estudios textuales; III. Estudios doctrinales, Burgos, Monte Carmelo, 1995.
- (dir.), *Diccionario de Santa Teresa de Jesús. Doctrina e historia*, Burgos, Monte Carmelo, 2002.
- ASTIGARRAGA, Juan Luis (amb la col·laboració d'Agustí Borrell), *Concordancias de los escritos de santa Teresa de Jesús*, Roma, Editoriales OCD, 2000.

- BRIÑAS, Àngel M., *Teresa de Jesús, vida i paraula*, Barcelona, CPL, 1998 (Emaús, 32).
- CRISÓGONO DE JESÚS SACRAMENTADO, *Vida de Santa Teresa*, Madrid, EDE, 11a ed., 1997.
- EFRÉN DE LA MADRE DE DIOS – STEGGINK, Otger, *Tiempo y vida de Santa Teresa*, Madrid, s.d., 1996.
- EGIDO, Teófanos, *El linaje judeoconverso de Santa Teresa. Pleito de hidalgúa de los Cepeda*, Madrid, EDE, 1986.
- EGIDO, Teófanos – GARCÍA DE LA CONCHA, Víctor – GONZÁLEZ DE CARDENAL, Olegario, *Actas del Congreso Internacional Teresiano. 4-7 de octubre de 1982*, 2 vol., Salamanca, Universidad de Salamanca / Universidad Pontificia de Salamanca / Ministerio de Cultura, 1983.
- GARCÍA DE LA CONCHA, Víctor, *El arte literario de Santa Teresa*, Barcelona, Ariel, 1981.
- HERRÁIZ, Maximiliano, *Introducción al Libro de la Vida*, Burgos, Monte Carmelo, 2001.
- LLAMAS, Enrique, *Santa Teresa de Jesús y la Inquisición española*, Madrid, CSIC, 1972.
- ROS GARCÍA, Salvador (coord.), *La recepción de los místicos Teresa de Jesús y Juan de la Cruz*, Salamanca, Universidad Pontificia, 1997, p. 45-59.
- , «La conversión de Santa Teresa. Lectura de una experiencia fundante (450 años)», *Revista de Espiritualidad*, núm. 63 (2004), p. 367-386.

SANT JOAN DE LA CREU, EL CAMÍ MÉS SEGUR

Joan de la Creu és àmpliament conegut com a escriptor. En els ambients literaris ho és en el seu vessant de poeta, i en el món cristià en tant que autor de tractats espirituals. Tanmateix, la veritat és que la dedicació a l'escriptura fou secundària en la seva vida: comença a compondre les seves poesies per iniciativa pròpia, en una etapa ja avançada de la seva vida, i els llargs comentaris espirituals dels poemes els redacta en les estones lliures per respondre a la insistència d'altres persones.

Sigui com sigui, avui les seves obres són conegudes i valorades arreu del món. Per mitjà dels seus escrits continua exercint un mestratge real sobre moltes persones. Ja durant la seva vida era buscat com a conseller i com a acompanyant en els camins de la vida interior per gent de tota mena. Diversos testimonis parlen d'ell com algú que sabia escoltar, que tenia més interès a fer preguntes que a donar respostes, que mirava d'ajudar a cadascú a descobrir el camí més adequat, amb actitud de diàleg, respecte i suavitat.

Tant aleshores com ara, si Joan de la Creu pot ser considerat un mestre espiritual únic, és per la seva experiència. Més concretament, per la seva experiència de Déu. El Déu cristià no és una realitat abstracta o llunyana, sinó un Déu personal, amb capacitat i amb voluntat de comunicació. Els místics com Joan de la Creu ho poden assegurar, perquè han fet l'experiència del trobament i de la relació continuada amb ell. Per això la seva és *teologia mística*, que, com ell mateix diu, «*se sabe por amor, en que no solamente se saben [las verdades divinas], mas juntamente se gustan*» (*Cántico espiritual* B, pról., 3).

El de Joan de la Creu és un dels camins possibles. La seva proposta és realment exigent, però ningú no en resta exclòs. Ell indica el camí més curt. N'hi ha d'altres, però ell està convençut per experiència que aquest és el millor, el que permet d'arribar al màxim, al cim de la muntanya, al Tot, a la plenitud, a la felicitat, a Déu. Això sí, cal estar disposats a avançar sense cap distracció, amb la mirada posada en l'objectiu final i sense apartar-se de la direcció adequada. El que ha descobert on es troba el que el pot omplir, el que el pot alliberar de tots els esclavatges i les limitacions, té pressa per arribar a posseir-ho plenament.

Aquesta és l'experiència de Joan de la Creu. Ell ha sabut destriar el que és essencial del que és secundari i ho ha escollit sense dubtar gens. Un cop ha sabut on era el cim, no li ha importat de deixar-ho tot per avançar ben lleuger per la via més ràpida. No té la pretensió d'imposar res a ningú, però porta a dins l'alegria immensa d'haver arribat a la plenitud de l'amor, i vol-

dria que tothom pogués gaudir-ne com ell. Per això explica què cal fer per arribar-hi, sense amagar en cap moment les dificultats, l'esforç necessari, les *nits* i els sofriments que caldrà superar. Ell sap que val la pena passar això i molt més, perquè l'objectiu és incommensurable.

I. TRETS BIOGRÀFICS⁴¹

Joan de la Creu va viure a Castella en ple segle XVI, en un ambient de tensions i de transformacions, marcat per notables inquietuds socials, polítiques, culturals i religioses. Castella coneix moments de triomfalisme i de grandesa: és l'època de l'Imperi, del descobriment d'Amèrica, de les aventures i les conquestes... Però també és un temps de fam, de pobresa, de malalties i d'epidèmies. Tampoc no falten els conflictes interns, sobretot per la situació dels jueus i dels moriscos.

En l'aspecte religiós, l'Església experimenta un fort desig intern de renovació. Les inquietuds reformistes donen lloc a l'aparició d'una bona colla de moviments religiosos i espirituals, que marcaran profundament el cristianisme de l'època: els recollectes, els il·luminats, el protestantisme, els erasmistes, etcètera. En els ambients populars, es viu una religiositat certament intensa, però molt superficial i plena de supersticions. La gran reforma de l'Església es produirà gràcies al Concili de Trento, que és alhora punt d'arribada d'antigues iniciatives reformadores i punt de partença d'un nou impuls renovador.

Joan de la Creu viu en aquest context, i és un home del seu temps, si bé no deixa de cridar l'atenció que en la seva obra escrita pràcticament no hi hagi referències a fets i a personatges contemporanis. En aquest sentit, és molt diferent de Teresa de Jesús. No és pas que es desentengui de la història contemporània i dels seus protagonistes, però a ell li interessa la persona humana per ella mateixa: té una mirada profunda, que va més enllà de les circumstàncies concretes del temps i del lloc en què ell i els altres viuen. Potser per això els seus escrits són aplicables a tantes persones i a tantes situacions diferents.

---

41. Sobre la vida de Joan de la Creu, es poden consultar: CRISÓGONO DE JESÚS SACRAMENTADO, *Vida de san Juan de la Cruz*, Madrid, EDICA, 11a ed., 1982 (Biblioteca de Autores Cristianos, 435); EFRÉN DE LA MADRE DE DIOS – OTER STEGGINK, *Tiempo y vida de san Juan de la Cruz*, Madrid, EDICA, 1992 (BAC Maior, 40).

Juan de Yepes neix a la localitat de Fontiveros l'any 1542. Les biografies antigues parlen de l'origen noble del seu pare, però l'única evidència és que, quan ell neix, la família estava situada entre les de la classe social més necessitada de l'època. Joan és el tercer fill del matrimoni, i serà l'últim, perquè poc temps després del seu naixement el pare mor. Amb aquesta mort, la situació de la família s'agreuja encara més. Són anys d'una pobresa extrema per a tots ells, fins al punt que el segon fill, Luis, morirà al cap de poc temps, probablement víctima d'una alimentació insuficient. D'aquesta manera, Joan viu durant la seva infantesa una experiència que el marcarà profundament, començant per les seqüeles de feblesa que resten per sempre més en el seu cos.

Després de diverses dificultats, la família va a parar a Medina del Campo, gran centre comercial de l'època. Allí se'ls obren noves perspectives. Joan pot anar a La Doctrina, una escola gratuïta per a nens pobres, on rep una primera instrucció i viu en un ambient de pobresa i picaresca. Per col·laborar en la seva manutenció, fa d'escolà en alguna església propera, assisteix als enterraments, va a pidolar per carrers i places... Més endavant treballa com a infermer i ajudant a l'hospital de la Concepció, un centre per a sífil·tics i infecciosos. És una nova oportunitat de tenir contacte directe amb la pobresa, la malaltia i el sofriment humà. Mentrestant, pot continuar els seus estudis, ara als jesuïtes, que acaben de fundar un col·legi a Medina.

L'any 1563 demana l'ingrés als carmelites de Medina i comença el noviciat. L'any següent va a Salamanca. Allí segueix els estudis de Filosofia i Teologia a la universitat, que en aquells moments ja té una gran anomenada.

Al cap de quatre anys tornarà a Medina per, un cop ordenat prevere, celebrar la seva primera missa. Allà té lloc l'encontre amb Teresa de Jesús, que ha començat la fundació dels nous convents de carmelites descalces i que ja està pensant en els de frares. Aquest trobament entre un estudiant jove que no acaba de sentir-se satisfet amb la vida que du i vol un compromís evangèlic més fort, i una reformadora madura que està arribant a la seva plenitud humana i cristiana, serà decisiu per a tots dos.

Teresa el convenç perquè participi en el seu projecte de fundar un convent de frares que visquin els mateixos ideals que ella està implantant entre les monges: una vida religiosa exigent però sense excessos rigoristes, on la convivència i la senzillesa de vida ajudin a fer possible la fraternitat, la pregària i el servei a l'Església. Es tracta en definitiva de posar en pràctica amb radicalitat, però amb esperit humanista, les exigències de l'evangeli. Joan es converteix en el primer carmelita descalç a Duruelo, el 28 de novembre de 1568, amb el nom de Joan de la Creu.

Quatre anys després, Teresa de Jesús li demana que vagi com a confessor al convent de les carmelites de La Encarnación, a Àvila. Ella havia sortit d'aquella comunitat per a les seves fundacions, i ara ha hagut de tornar-hi com a priora. És un convent ple de dificultats: en el seu interior, on conviuen més d'un centenar de monges, hi ha massa discriminació social i poca vida religiosa. Teresa de Jesús té encomanada una tasca ben compromesa.

Joan du a terme l'activitat de confessor a La Encarnación fins que, el desembre de 1577, l'agafen per sorpresa i el reclouen a la presó conventual de Toledo. És un dels episodis més cridaners de la lluita que ha anat creixent entre els carmelites: els calçats volen imposar la seva autoritat sobre els descalços, mentre que aquests busquen una autonomia més gran. Joan de la Creu passa nou mesos tancat en una habitació petita i fosca, on ha de viure aïllat, en pèssimes condicions higièniques, sense poder ni llegir ni escriure, ni celebrar l'eucaristia, i sotmès a una forta pressió psicològica que posa a prova la seva maduresa interior. Paradoxalment, mentre és a la presó compon algunes de les poesies més extraordinàries de la història de la literatura, amb versos plens de llum, de vida, d'amor, de natura. Finalment, l'agost de l'any següent aconsegueix escapar-se'n, no pas sense dificultats.

Després de tots aquests incidents, és enviat a Andalusia, on serà superior de diverses comunitats. Durant aquesta etapa du a terme una intensa activitat apostòlica, particularment en el camp de l'acompanyament espiritual a tota mena de persones. Al mateix temps, té responsabilitats en el govern general dels carmelites descalços. Aquesta és l'època més rica pel que fa a la seva producció escrita: gairebé totes les seves obres les redacta en aquests anys.

El 1588 torna a Castella, concretament a Segòvia. En aquesta època, el superior de l'orde, l'italià Nicolao Doria, pren una línia rigorista i autoritària, que no té res a veure amb l'esperit inicial del Carmel descalç. Joan de la Creu s'hi oposa, i és destituït de tots els seus càrrecs i enviat novament a Andalusia. Hi arriba l'estiu de 1591, i al cap de poc temps la seva salut més aviat precària es debilita. Per acabar d'agreujar la seva situació, el superior de la comunitat el tracta amb una duresa sorprenent. En aquest ambient, després d'unes cures doloroses que suporta amb serenor, mor la nit del 13 al 14 de desembre de 1591.

2. L'OBRA ESCRITA

Si Joan de la Creu és tan conegut i estudiat és per la seva obra escrita, que atrau l'atenció de literats, crítics, poetes, historiadors de la literatura,

teòlegs, psicòlegs, etcètera. Comença a escriure com a fruit d'una situació tan singular com la presó de Toledo, on elabora les seves primeres poesies. La prosa, per la seva banda, és conseqüència del seu magisteri oral. Les seves grans obres són comentaris de les poesies, i els escriu davant la petició i la insistència dels qui senten el seu ensenyament.

Pel que fa a la poesia, qui ha passat a la història amb tota raó com un dels poetes més inspirats de la literatura universal té menys de mil versos escrits, però entre aquests n'hi ha alguns d'una qualitat insuperable. En aquest reduït nombre de composicions, s'hi poden trobar tota mena de recursos literaris. L'autor és algú que domina l'art literari amb naturalitat i espontaneïtat, i aprofita les possibilitats que el llenguatge poètic li ofereix. Quant al lèxic, posseeix una gran riquesa i precisió de vocabulari, i passa quan cal dels arcaïsmes als cultismes i als neologismes, o del registre popular al clàssic.

Així mateix, trobem en la poesia de Joan de la Creu una gran densitat d'imatges i de símbols, que ell contribueix a enriquir i en alguns casos fins i tot a crear: la flama, la muntanya, la nit, la font, el matrimoni... En altres casos juga amb al·legories: la font cristal·lina, el llit florit, el celler interior, l'escala secreta... Tot això, i no és sobrer d'insistir-hi, no són mai exercicis formals o vel·leitats estètiques. És un esforç per posar tots els recursos del llenguatge humà al servei de l'expressió de realitats transcendents que es manifesten com a inefables.

Les poesies han nascut espontànies, han sorgit de la necessitat de cantar i de fer conèixer una experiència interior incomparable. Per aquesta càrrega d'autenticitat que porten, criden l'atenció dels qui les escolten, i sovint aquests, amb el desig de conèixer i de compartir una mica més l'experiència de l'autor, demanen a Joan de la Creu una explicació dels poemes. Ell sap que un comentari mai no podrà exhaurir la densitat dels versos, i s'hi resisteix, però la insistència és tan forta que finalment cedeix i escriu una «*declaración*» d'algunes poesies.

En la seva producció en prosa, destaquen quatre grans llibres: *Subida del Monte Carmelo*, *Noche oscura del alma*, *Cántico espiritual* i *Llama de amor viva*. Al costat d'aquestes obres *majors*, cal comptar una sèrie d'escrits breus, també molt interessants en la producció escrita de Joan de la Creu, com ara els anomenats *Dichos de luz y amor* (un recull de frases o pensaments sobre diversos temes referits al camí espiritual: l'amor, la presència de Déu, el silenci, la dignitat de l'home...), les *Cautelas y avisos a un religioso* (una mena de normes de prudència que ha de posar en pràctica el religiós per a superar els perills i les dificultats més freqüents de la vida espiritual) i les car-

tes (si bé en va escriure moltes, per diverses circumstàncies només se n'han conservat trenta-quatre, algunes encara fragmentàries).

3. DÉU I L'HOME, UNA RECERCA MÚTUA

Una formulació per resumir en poques paraules un pensament tan ric i tan dens com el de Joan de la Creu pot ser aquesta: Déu i l'home es busquen mútuament. Efectivament, els dos grans protagonistes, gairebé els únics, dels escrits de Joan de la Creu, són Déu i l'home. Només cal veure les estadístiques del lèxic de Joan de la Creu:⁴² els dos substantius més usats són, amb molta diferència, «*Dios*» (4.522 vegades) i «*alma*» (4.464 vegades). I la convicció fonamental de Joan de la Creu és que l'home i Déu es busquen l'un a l'altre.

3.1. *L'home*

Joan de la Creu mostra un coneixement extraordinari de la persona humana, de la seva interioritat, dels seus mecanismes de funcionament, de la seva psicologia... D'altra banda, és un gran humanista, en el sentit que situa la persona humana en un lloc privilegiat i en té una visió radicalment positiva. Des de la seva perspectiva profundament creient, l'home és el cim de tota la creació. Joan de la Creu canta amb uns versos extraordinaris la bellesa de la natura, perquè tot és un reflex del Creador mateix:

*Mi Amado, las montañas,
los valles solitarios nemorosos,
las ínsulas extrañas,
los ríos sonorosos,
el silbo de los aires amorosos (Cántico espiritual B 14).*

Tanmateix, tot això no és res comparat amb la grandesa i la dignitat de la persona, que és la imatge mateixa del seu Creador. Com diu en una frase extraordinària: «*Un solo pensamiento del hombre vale más que todo el mundo*» (*Dichos*, 34).

---

42. Segons els càlculs de: Juan Luis ASTIGARRAGA – Agustí BORRELL – Francisco J. MARTÍN DE LUCAS, *Concordancias de los escritos de san Juan de la Cruz*, Roma, Teresianum, 1990.

Ara bé, resulta que l'home és un ésser inacabat, sempre en procés, i la realitat és que té en el seu interior un anhel de plenitud, un veritable desig d'absolut. Joan de la Creu es lamenta i es revolta veient que tantes persones ignoren o desaprofiten aquesta capacitat immensa: «¡Oh almas criadas para estas grandezas y para ellas llamadas!, ¿qué hacéis?. ¿en qué os entretenéis?» (*Cántico espiritual* B 39, 7).

Ja sigui de manera conscient o inconscient, habita en l'interior humà una nostàlgia d'absolut. L'home no es pot sentir omplert «*con menos que infinito*» (*Llama de amor viva* B 3, 18). Aquesta és la constatació: l'home té en el seu interior una capacitat immensa i una necessitat grandiosa. Joan de la Creu coneix la solució: només Déu pot donar resposta adequada a l'anhel humà; l'home es realitza plenament en el trobament amb Déu.

3.2. Déu

Cal recordar que Joan de la Creu no parla de Déu de forma teòrica. No explica el que ha estudiat a les aules de la universitat, sinó el que ha experimentat directament. Té un coneixement experiencial de Déu. I precisament perquè ha entrat en relació amb Ell, sap que és un Déu personal, tot Ell amor. Mentrestant, nosaltres vivim en un món sense Déu, però amb tants i tants ídols. Un món que ha decidit renunciar a Déu, potser perquè necessitava alliberar-se d'una imatge deformada que el presentava com un tirà opressor. Però sovint l'hem substituït per multitud d'ídols que no fan res més que esclavitzar les persones.

Fins i tot en determinats ambients cristians, s'hi pot percebre una mena d'absència de Déu. Hi ha un tipus de cristianisme que sembla reduït a una ètica de la pau, la justícia, la fraternitat, els drets humans... Són elements positius, i fins i tot essencials en el pensament cristià, però insuficients com a expressió del missatge evangèlic. Jesucrist no és tan sols un mestre que dóna unes orientacions pràctiques per millorar les relacions humanes, sinó qui revela el rostre autèntic de Déu i el presenta com el Pare que estima entrançablement els homes.

El Déu que Joan de la Creu coneix és el Déu de Jesucrist, un Déu que és la plenitud de l'home. Per descomptat, no té res a veure amb el Déu opressor i amenaçador que ha empetitit tantes persones al llarg de la història i n'ha allunyades tantes altres de la fe. Menys encara és un Déu barat, una mena de personatge bonhomíós i indulgent que comprèn i accepta amb un somriure les nostres mediocritats. Joan de la Creu busca en tot moment el Déu veritable, no el que ens fem fàcilment a la nostra mida. Coneix un Déu

que és flama roent que crema i purifica; més encara, que transforma en flama el qui se li acostava. És el Déu que allibera, que enriqueix, que fa créixer la persona fins a límits insospitats. És sobretot un Déu que estima apassionadament i que espera i demana una resposta igualment apassionada. No és pas un Déu per a les estones de desesperació o de satisfacció, sinó que és un Déu que ho demana tot, perquè ho dona tot. És l'únic que pot omplir de debò les aspiracions del cor humà.

I el gran descobriment de Joan de la Creu és que Déu, per la seva banda, també busca l'home: «*Es de saber que, si el alma busca a Dios, mucho más la busca su Amado a ella*» (*Llama de amor viva* B 3, 28). De fet, aquesta és l'afirmació fonamental: Déu és qui fa el primer pas perquè aquest trobament interpersonal sigui possible, i si l'home sent el desig de caminar vers Déu, és perquè Déu camina cap a ell i el crida.

3.3. Una relació d'amor

Tota la problemàtica de la vida espiritual —en definitiva, de la vida humana— es redueix, en llenguatge de Joan de la Creu, a aconseguir la unió amb Déu. La plenitud humana és el trobament personal amb Déu, la comunió amb ell. La llunyania de Déu suposa una distorsió de l'autèntica realitat de la persona humana i una distorsió en l'univers sencer.

Si «*Dios*» i «*alma*» són els dos substantius més usats per Joan de la Creu, el tercer també és ben significatiu: es tracta de la paraula «*amor*» (1.806 vegades). Déu i l'home estan destinats a estimar-se. L'amor és la millor definició de Déu, i és també la finalitat última de l'existència humana: «*Al fin, para este fin de amor fuimos creados*» (*Cántico espiritual* B 29, 3).

La unió amb Déu de què parla Joan de la Creu no té el significat fred que de vegades se li atribueix en la història de les religions, la filosofia o la teologia,⁴³ sinó que es refereix sempre a una unió d'amor. Per això no té res d'estrany que Joan de la Creu prengui de la tradició espiritual, de les fonts bíbliques i de l'experiència humana mateixa les imatges de l'enamorament i de la vida esponsalícia, per aplicar-les de manera agosarada a la relació entre Déu i l'home. Déu és l'Estimat pel qual sospira i es deleix l'home fins que no arriba a veure'l i a posseir-lo plenament. La vida cristiana és una història d'amor, i el camí de la vida espiritual no és altra cosa que una aventu-

---

43. Federico RUIZ SALVADOR, *Místico y Maestro: San Juan de la Cruz*, Madrid, EDE, 1986, p. 69.

ra d'amor, i tota la resta (les renúncies, l'ascesi, les nits, les mortificacions...) són tan sols mitjans secundaris en relació a aquesta realitat central i extraordinària: Déu estima l'home, està enamorat d'ell, i el crida a respondre a aquest amor.

3.4. *Jesucrist. Paraula definitiva del Pare*

Aquesta comunió d'amor entre home i Déu és possible en Jesucrist. Es tracta d'un altre element bàsic en el pensament de Joan de la Creu. Tot el que podríem saber de Déu ens ho ha comunicat Jesucrist. Després d'ell, Déu ja no necessita dir res a l'home: «*Porque en darnos, como nos dio, a su hijo, que es una Palabra suya, que no tiene otra, todo nos lo habló junto y de una vez en esta sola Palabra, y no tiene más que hablar*» (*Subida del Monte Carmelo* 2, 22, 3).

De tal manera és així, que el coneixement real de Crist resulta imprescindible per a qui vol progressar en la seva vida espiritual. Crist ens ha revelat el misteri de Déu, i per això trobem en ell una riquesa que mai no s'acaba:

Hay mucho que abundar en Cristo, porque es como una abundante mina con muchos senos de tesoros, que, por más que abonden, nunca les hallan fin ni término. antes van en cada seno hallando nuevas venas de nuevas riquezas acá y allá (*Cántico espiritual* B 37, 4).

Que tots els béns ens han vingut per Jesucrist, ho expressa de manera admirable en la coneguda «Oración de alma enamorada», explosió d'agraïment i de lloança a Déu pels dons rebuts: «*No me quitarás, Dios mío, lo que una vez me diste en tu único Hijo Jesucristo, en que me diste todo lo que quiero*» (*Dichos*, 26).

3.5. *Fe, amor, esperança*

Joan de la Creu també situa en un lloc primordial de l'existència cristiana la vida teologal. Tanmateix, les virtuts teologals, la fe, l'esperança i l'amor, no són pròpiament els instruments o els mitjans per a aconseguir la comunió amb Déu. Elles mateixes són la comunió amb Déu, quan es viuen amb intensitat. La vida teologal dóna contingut i solidesa al pensament de Joan de la Creu. Si Déu es revela com a paraula, com a promesa i com a amor, l'home respon i entra en comunió amb Ell en fe, en esperança i en amor. Aquesta és la resposta adequada de l'home a la iniciativa de Déu, i es pot considerar un resum de la vida cristiana.

La vida mística no és, doncs, una qüestió de revelacions extraordinàries, visions i èxtasis. Joan de la Creu més aviat posa en guàrdia contra tot el que sigui excepcional, i certament que encoratja a no buscar-ho ni a posar el centre de la vida espiritual en aquests fenòmens.

3.6. *La renúncia: tot o res*

Hi ha un aspecte que no es pot oblidar en el pensament de Joan de la Creu, però que sovint es presenta de manera parcial i deformada. Es tracta de la dimensió d'ascesi, de negació i de renúncia que apareix amb relativa freqüència en els seus escrits. Són conegudes especialment les seves «*nadas*», que van arribar a provocar que l'acusessin d'inhumà i d'antievangèlic, com si demanés la renúncia a tot el que la vida humana té de positiu i de plaent, poc o molt.

I no és així de cap manera. Joan de la Creu parla de *no-res* amb tant d'èmfasi perquè vol tenir-ho *tot*. Ell ha descobert fins on pot arribar la persona humana, o, més ben dit, tot el que pot rebre de Déu en aquest camí de comunió d'amor, i no es conforma amb les petites coses que pot aconseguir pel seu propi esforç, amb els plaers limitats que els sentits poden proporcionar, amb els béns efímers que aquesta terra pot oferir... Ell vol tenir el màxim, vol l'Absolut, el Tot. Recordem un altre fragment ben expressiu de l'«Oració de alma enamorada»:

Míos son los cielos y mía es la tierra; mías son las gentes, los justos son míos, y míos los pecadores; los ángeles son míos, y la Madre de Dios y todas las cosas son mías, y el mismo Dios es mío y para mí, porque Cristo es mío y todo para mí. Pues, ¿qué pides y buscas, alma mía? Tuyo es todo esto, y todo es para ti. No te pongas en menos ni repares en meajas que se caen de la mesa de tu Padre.

El que ha descobert la grandesa de l'amor de Déu no es conforma amb cap altra cosa: ho vol tot. De la mateixa manera que el que està enamorat renuncia sense cap dificultat i amb tota alegria a l'amor d'altres persones, o fa sense pensar-s'hi sacrificis de vegades ben grans per trobar-se amb la persona estimada, igualment el que s'ha enamorat de Déu no es vol entretenir amb res, per poder estar al costat del Déu estimat i fruit de la seva presència.

Aquest pensament es troba clarament expressat en la cançó III del *Cántico espiritual*:

*Buscando mis amores
iré por esos montes y riberas;
ni cogeré las flores
ni temeré las fieras
y pasaré los fuertes y fronteras.*

[...]

Por cuanto para buscar a Dios se requiere un corazón desnudo y fuerte, libre de todos los males y bienes que puramente no son Dios, dice en el presente verso y en los siguientes el alma la libertad y fortaleza que ha de tener para buscarle. Y en éste dice que no cogerá las flores que encontrare en este camino, por las cuales entiende todos los gustos y contentamientos y deleites que se le pueden ofrecer en esta vida que le podrían impedir el camino si cogerlos y admitirlos quisiese (Cántico espiritual B 3,5).

3.7. *Un camí d'alliberament*

La negació es converteix en capacitat de discerniment per a seleccionar els mitjans humans que afavoreixen més la comunió de vida amb Déu. No es tracta de rebutjar ni d'allunyar els valors positius de l'existència humana, sinó d'evitar de quedar limitat i encerclat per l'esclavatge subtil de les coses: «No és l'ascesi el camí immediat de comunió amb Déu, sols l'amor ens hi uneix, i el que cal és treure destorbs, educar els sentits a l'amor, això és la purificació que el Sant proposa.»⁴⁴

Es tracta d'aconseguir la llibertat, la llibertat veritable i total: «*Porque eso me da que una ave esté asida a un hilo delgado que a uno grueso, porque, aunque sea delgado, tan asida se estará a él como al grueso, en tanto que no le quebra-re para volar*» (*Subida del Monte Carmelo* 1, 11, 4).

Hi ha la «desnudez», és clar, i la negació... però no pas de les coses. El problema no es localitza en les coses, sinó en el cor:

No tratamos aquí del carecer de las cosas, porque eso no desnuda al alma si tiene apetito de ellas, sino de la desnudez del gusto y apetito de ellas, que es lo que deja al alma libre y vacía de ellas, aunque las tenga. Porque no ocupan al alma las cosas de este mundo ni la dañan, pues no entra en ellas, sino la voluntad y apetito de ellas que moran en ella (Subida del Monte Carmelo 1, 3, 4).

---

44. Cristina KAUFMANN, *La transparència de l'invisible*, 2 vol., Barcelona, Claret, 2007, vol. II, p. 108.

El de Joan de la Creu és un dels camins possibles, i té les seves característiques pròpies. Ell afirma que hi ha altres camins. Recordem el dibuix que va fer ell mateix i que es coneix com a *Monte de la Perfección*. L'usava sovint per explicar de forma gràfica i entenedora la seva concepció de l'accés cap a Déu. Consta que en va fer moltes còpies, si bé no se n'ha conservat cap d'autògrafa.

L'objectiu és arribar al cim de la muntanya. Nosaltres som al capdavall de tot, i hem de buscar la manera d'arribar a dalt. A la muntanya hi ha tres camins:

a) El de la dreta és el dels «*bienes de tierra*» («*descanso*», «*ciencia*», «*honra*», «*libertad*», «*gusto*»). Aquest camí no arriba a dalt, sinó que es desvia i s'aparta de la direcció correcta. És el «*camino de espíritu errado*» («*No pude subir al monte por llevar camino errado*», «*cuanto más los procuraba, con tanto menos me hallé*»).

b) El de l'esquerra és el dels «*bienes del cielo*» («*saber*», «*consuelos*», «*gozos*», «*seguridad*», «*gloria*»). Per aquest camí sí que es pot arribar a dalt de la muntanya. És el camí dels que busquen Déu sincerament, dels que posen el seu plaer en les coses que vénen de Déu, que treballen pels altres i se'n senten satisfets, que miren de viure l'evangeli i això els satisfà. És un camí bo, però lent, és el «*camino de espíritu imperfecto*» («*Tardé más y subí menos porque no tomé la senda*»; «*por haberlos procurado tuve menos que tuviera si por la senda subiera*»).

c) Finalment, hi ha el camí directe, el del mig de la muntanya. És el més difícil, «*la senda estrecha de la perfección*». Aquí no hi ha res, ni compensacions humanes ni cristianes, ni els *bienes del cielo* («*ni eso*»), ni els *bienes de tierra* («*ni esotro*»), res de res: «*Nada, nada, nada, nada, nada, nada.*» És el camí que ell recomana sense cap mena de dubte. Perquè és el més ràpid, el més directe, el que porta sense cap desviació al cim de la muntanya, al trobament amb Déu, al *inje convivium*, a la plenitud humana total i absoluta, a la felicitat sense límits.

El camí que proposa Joan de la Creu és molt exigent. No cal amagar-ho. Dir que la seva espiritualitat és per a tothom, que és a l'abast de tothom, no vol pas dir que s'hagi d'igualar per agafar-ne tan sols aquells elements que son més senzills, amb l'objectiu de fer-lo atractiu. Això seria falsejar-lo completament. Vol dir, si de cas, que tothom té la possibilitat d'assumir aquesta opció radical i de decidir-se a avançar pel camí recte. Com diu encertadament Cristina Kaufmann:

Joan de la Creu en diverses ocasions adverteix (cf. *Càntic Espiritual B*, pròleg) que ell escriu per al lector que li interessa la matèria, per a qui vol endinsar-se en un camí de vida més conscient, plena, essencial. Ofereix la seva ajuda, no obliga ningú. Diu que no és imprescindible per a salvar-se, que hi ha camins més amples (cf. *Monte*), que Déu crida tothom, encara que vagi més a poc a poc i amb més dificultats.¹⁵

El pròleg de la *Subida al Monte Carmelo* és ben explícit en aquest sentit:

Porque aquí no se escribirán cosas muy morales y sabrosas para todos los espirituales que gustan de ir por cosas dulces y sabrosas a Dios. sino doctrina sustancial y sólida, así para los unos como para los otros, si quisieren pasar a la desnudez de espíritu que aquí se escribe (Subida del Monte Carmelo, prólogo, 8).

4. L'HERÈNCIA DE JOAN DE LA CREU

Avui dia, el reconeixement del valor de l'experiència i l'obra de Joan de la Creu es pot considerar universal. Les seves obres s'han traduït a una gran quantitat de llengües, i amb una difusió amplíssima. Però no sempre ha estat així. De fet, aquest reconeixement li ha arribat de forma lenta i progressiva, tant en l'àmbit literari com en l'espiritual, i ha assolit la seva gran expansió durant el segle XX.

La seva obra escrita, sobretot la poètica, ha estat i és àmpliament estudiada. També ho és el seu influx en altres escriptors. Em permeto de recordar tan sols, per limitar-nos a la nostra literatura, que Jacint Verdaguer va compondre un bon nombre de poemes referits a Joan de la Creu o inspirats en ell.

També ha tingut i continua tenint un ressò notable en el món de l'art, en les seves diverses manifestacions. Recordem, com a petit exemple, que Salvador Dalí es va inspirar en un dibuix de Joan de la Creu per a pintar un dels seus quadres més coneguts, l'anomenat precisament «El Crist de sant Joan de la Creu». I en un altre àmbit, cal considerar també un influx que

---

45. Cristina KAUFMANN, «Sant Joan de la Creu, una espiritualitat per als nostres dies. Camí de retrobament amb el misteri», dins Agustí BORRELL – Àngel M. BRINAS (eds.), *Joan de la Creu, avui. Actes del I Congrés d'Espiritualitat*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, pp. 143-159 (146).

segurament no és tan conegut: Antoni Gaudí va dibuixar el projecte del portal de la Passió després que li van llegir les poesies de Joan de la Creu durant una estada de convalescència a Puigcerdà.⁴⁶

Podríem repassar la presència de Joan de la Creu en àmbits tan diversos com la música (són coneguts els quaderns per a piano titulats *Música callada*, de Frederic Mompou, o les recreacions musicades dels seus poemes, com la que va fer Amancio Prada del *Cántico espiritual...*) o bé el cinema (per exemple, la controvertida pel·lícula de Carlos Saura *La noche oscura*).

Tanmateix, aquí ens interessa el seu ressò com a mestre espiritual. En aquest punt la seva repercussió és més antiga i més constant, tot i que ha calgut esperar també a temps relativament recents perquè es pogués parlar d'una dimensió universal del seu mestratge. Joan de la Creu no és un fundador. No té cap orde religiós que es declari descendent d'ell, com els benedictins de sant Benet, les diverses famílies franciscanes de sant Francesc o els jesuïtes de sant Ignasi... Ell va ser carmelita descalç, el primer carmelita descalç, però no pas el fundador. Els carmelites descalços van ser fundats per Teresa de Jesús, juntament amb la branca femenina, les carmelites descalces. (Constitueix un cas singular en la història del cristianisme el fet que un orde religiós masculí hagi estat fundat per una dona.) És cert que Joan de la Creu va tenir un paper destacat en els orígens del Carmel descalç, al costat de santa Teresa, si bé també ho és que en altres etapes va romandre força oblidat dins del seu orde mateix.

És clar que no ha deixat de tenir un influx important en la tradició carmelitana. Personatges rellevants del Carmel al llarg de la història han begut en la seva experiència. En citarem tan sols dos dels més coneguts en temps moderns: Teresa de l'Infant Jesús i Edith Stein.

Teresa de l'Infant Jesús, amb la seva vida tan curta i tan intensa, va portar a l'Església una espiritualitat basada en la confiança i en l'amor, que és fruit de la seva experiència personal, i que alhora se situa en continuïtat amb la gran tradició carmelitana. Joan de la Creu és sens dubte un dels autors que més van contribuir a configurar el pensament espiritual de la santa de

---

46. «La façana actual de la Passió la vaig projectar en el dolor, el 1911, quan estava malalt a Puigcerdà... La convalescència fou llarga i tenia com a infermer un religiós camil castellà, de Castella la Vella, país de sant Joan de la Creu, les obres del qual m'anava llegint. La poesia del sant, que tan bé llegia el religiós, no solament em consolava, sinó que anava trempant el meu esperit per continuar meditant sobre el portal de la Passió, que finalment vaig dibuixar damunt del paper» (citat a: Isidre PUIG-BOADA, *El pensament de Gaudí*, Barcelona, La Gaia Ciència, 1981, p. 200. Agraeixo a Lluís Bonet aquesta informació).

Lisieux. Entre els pocs llibres d'ús personal que tenia a l'habitació, hi havia un volum que contenia el *Càntic espiritual* i la *Flama vivent d'amor*.⁴⁷ És molt significatiu un text dels seus *Manuscrits autobiogràfics* on, després de proclamar que ha arribat a una etapa de la seva vida en què ja tan sols l'atrau l'amor, cita un text de Joan de la Creu i comenta: «Ah!, quantes llums he tret de les obres de n[ostre] p[are] s[ant] J[Joan] de la C[reu]!... A l'edat de disset o divuit anys no tenia cap més aliment espiritual, però més tard tots els llibres em deixaren en l'aridesa, i encara estic en aquest estat» (Ms A 83r).

Per la seva banda, Edith Stein és una de les grans figures cristianes de l'Europa del segle XX. Jueva d'origen, filòsofa, pedagoga, cercadora incansable de la veritat, arriba un moment que descobreix la fe cristiana i la viu amb intensitat. Es va fer carmelita descalça sobretot per la relació amb els escrits de Teresa de Jesús, però també és notable el seu coneixement de Joan de la Creu i la seva identificació amb ell. La seva darrera gran obra escrita s'anomena *La ciència de la creu*, i la va preparar com una contribució al quart centenari del naixement de Joan de la Creu, celebrat el 1942, el mateix any en què Edith morirà en el camp de concentració d'Auschwitz. Ella mateixa diu que en aquesta obra vol «tractar de comprendre sant Joan de la Creu en la unitat del seu ésser tal com es manifesta en la seva vida i en els seus escrits». Sens dubte, Edith Stein capta molt bé el pensament de Joan de la Creu i el resumeix així: «La nostra meta és la unió amb Déu; el nostre camí, Crist crucificat; l'únic mitjà apropiat, la fe.»⁴⁸ Edith subratlla amb raó el cristocentrisme dels escrits de Joan de la Creu.

5. CONCLUSIÓ: UN MISSATGE ACTUAL

Com han assenyalat molts observadors, una de les característiques més típiques del moment present —això que almenys fins fa poc anomenàvem la *postmodernitat*— és la gran difusió d'un pensament dèbil, sense un fonament sòlid. No s'admet que hi hagi una veritat. Més encara, no cal que hi sigui, n'hi ha prou que les coses funcionin. Triomfa el pragmatisme. I triomfa la fragmentació, perquè falta una visió unitària de l'home, del món i de la història.

---

47. Cf. Emmanuel RENAULT, «Présence de Saint Jean de la Croix dans la vie et les écrits de Sainte Térèse de l'Enfant Jésus», *Vie Thérésienne*, núm. 31 (1991), pp. 29-51.

48. Edith STEIN, *La ciencia de la cruz*, Burgos, Monte Carmelo, 1989, p. 80.

Una manifestació evident d'això és la falta d'utopies. Vivim una època de desencís, de caiguda de les ideologies i dels projectes globals de transformació de la societat. Es generalitza la impressió que l'home no pot canviar el món, que l'esperança i la il·lusió són inútils, i que, per tant, no cal preocupar-se, sinó continuar vivint el moment present sense pensar en res de transcendent. L'home ha experimentat la incapacitat de generar des d'ell un horitzó de futur, i la reacció espontània ha estat el desànim i la indiferència. L'home s'ha agafat amb més força al present i s'ha oblidat del passat i del futur.

En aquest punt concret, el contrast amb Joan de la Creu és total. Ell és a l'altre extrem. Ell mateix fa, i després proposa als altres, una opció radical, que implica una visió ben concreta de la realitat, basada en la fe, viscuda com a experiència personal. La dispersió i la fragmentació suposen l'anorreament de l'home, que perd així la seva identitat. Quan es decideix del tot per una vida cristiana i actua de manera conseqüent en tots els aspectes de la seva existència, aleshores pot arribar a ser plenament humà. Només sabent d'on venim i on anem ens entendrem a nosaltres mateixos i ens posarem en camí vers un futur realment millor.

Potser massa radicalitat per a temps d'incertesa i de provisionalitat com els nostres? Més aviat és el que necessitem, és la forma de superar la mediocritat de tantes situacions actuals. Joan de la Creu no accepta mediocritats ni mitges tintes. El seu missatge no serveix per als qui volen anar fent, o per als qui volen tastar-ho tot i no comprometre's en res. Ha entès que la vida humana té unes possibilitats immenses, i està decidit a aprofitar-les. És per a esperits decidits, disposats a renunciar a tot per tenir-ho tot.

BIBLIOGRAFIA

La bibliografia sobre sant Joan de la Creu és inabastable. Es pot consultar un recull bibliogràfic relativament recent, que cita més de 6.000 llibres i articles (sense comptar les traduccions dels escrits): Manuel DIEGO SÁNCHEZ, *Bibliografía sistemática de san Juan de la Cruz*, Madrid, Editorial de Espiritualidad, 2000.

a) Obres de Joan de la Creu

L'editio princeps de les obres de sant Joan de la Creu es va publicar a Alcalá (sense el *Càntic espiritual*, publicat posteriorment el 1622 en francès i el 1627 en castellà):

JOAN DE LA CREU, *Obras espirituales que encaminan a una alma a la perfecta unión con Dios: Subida del Monte Carmelo, Noche oscura y Llama de amor viva*, Alcalá, Viuda de Andrés Sánchez Ezpeleta, 1618.

— *Obras espirituales que encaminan a una alma a la perfecta unión con Dios: Subida del Monte Carmelo, Noche oscura y Llama de amor viva*, Barcelona, Sebastián de Cormellas, 1619.

— *Obras de san Juan de la Cruz, doctor de la Iglesia* (ed. de Silverio de Santa Teresa), Burgos, Monte Carmelo, 1929-1931 (Biblioteca Mística Carmelitana, 10-13).

— *Obras completas*, Burgos, Monte Carmelo, 1982 (Maestros Espirituales Carmelitas. 3).

— *Càntic espiritual*, Barcelona, Proa, 1990 (Clàssics del cristianisme, 16).

— *Obras completas*, Madrid, Editorial de Espiritualidad, 5a ed., 1993.

— *Obras completas*, Madrid, EDICA, 14a ed., 1994 (Biblioteca de Autores Cristianos, 15).

b) Obres complementàries

ALONSO, Dámaso, *La poesía de san Juan de la Cruz. Desde esta ladera*, Madrid, Aguilar, 5a ed., 1966.

ASTIGARRAGA, Juan Luis – BORRELL, Agustí – MARTÍN DE LUCAS, Francisco J., *Concordancias de los escritos de san Juan de la Cruz*, Roma, Teresianum, 1990.

- BORRELL, Agustí – BRIÑAS, Àngel M. (eds.), *Joan de la Creu, avui. Actes del I Congrés d'Espiritualitat*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.
- DONÁZAR, Anselmo, *Fray Juan de la Cruz, el hombre de las ínsulas extrañas*, Burgos/Vitoria, Monte Carmelo / El Carmen, 1985.
- EFRÉN DE LA MADRE DE DIOS – STEGGINK, Otger, *Tiempo y vida de san Juan de la Cruz*, Madrid, EDICA, 1992 (BAC Maior, 40).
- PACHO, Eulogio, *Iniciación a san Juan de la Cruz. Pautas para la lectura y estudio de sus obras*, Burgos, Monte Carmelo, 1982.
- ROS GARCÍA, Salvador (coord.), *Introducción a la lectura de san Juan de la Cruz*, Salamanca, Junta de Castilla y León, 1991.
- RUIZ SALVADOR, Federico, *Místico y maestro: San Juan de la Cruz*, Madrid, Editorial de Espiritualidad, 1986.

QUADERNS

ISBN 978-84-9846-132-9

9 788498 461329

fjm

**FUNDACIÓ
JOAN
MARAGALL**

CRISTIANISME I
CULTURA

Editorial Claret

